

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

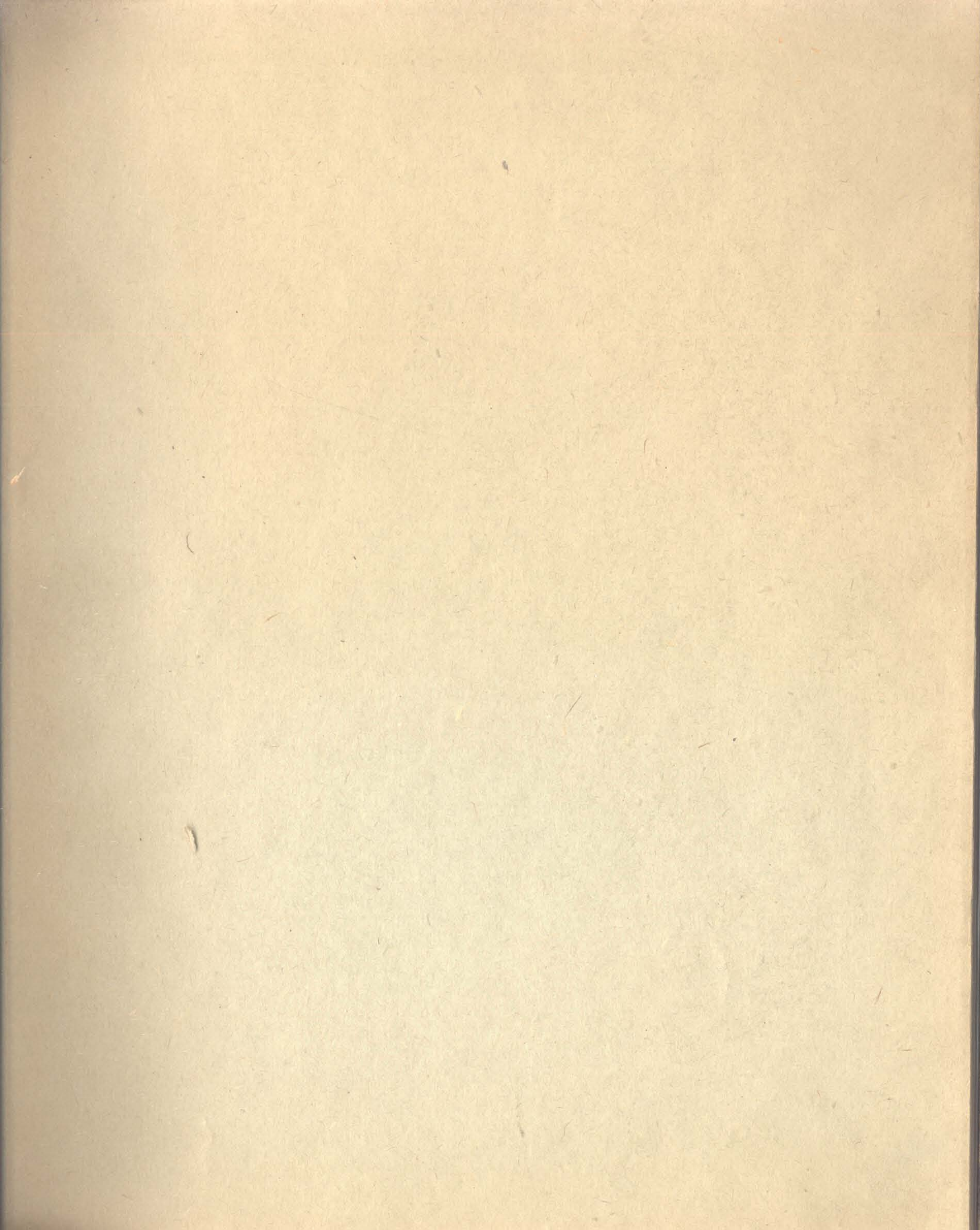
242

1856
4-64

y-5 n13

1
4-64
4.

Մ. Տ. ԿԻԿԵՐՈՆԵԼԵՑ

ՂԵՂԻՈՍ

Կ Ա Մ

ՎԼՍՆ ԲԵՐԵԿԼՄՈՒԹԵԼՆ

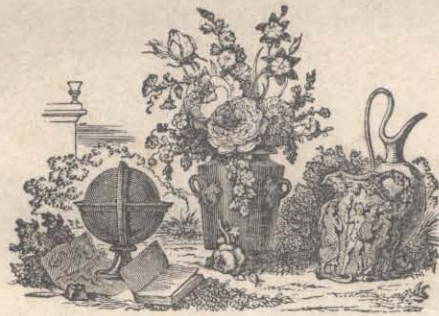
Ա Ռ

Տ. ԳՈՄԳՈՆԻՈՍ ԱՏՏԻԿՈՍ

Թ Ա Ր Գ Մ Ա Ն Ե Ա Ց

Հ. ԵՓՐԵՄ ԶԵԳԸՃԵԼՆ

Ի Մ Խ Ի Թ. ՈՒ Խ Տ Է Ն

Ի ՎԻԷՆՆԵ

Ի ՎԼՍՈ ՊԸՇՏՊԱՆ Ս. ԱՍՏՈՒԱԾԱԾՆԻ

1852 ՌՅԷ.

290

9316

Ի ԲԱՐՆԵՆՉԱՆ ԱԻՈՒՐ

ՈՒՐԱԽՈՒԹԵԱՆ

Հ Ա Ն Դ Ի Ս Ի Հ Ա Ր Ս Ա Ն Ե Ա Ց

ՔԵՂԱՏՈՂՄ ԵՒ ԵՂՆՈՒԵԿԵՆ

ՔՐԻՔՈՐԻԿ ՊԷՅԻ

ԵԼԼԵՀՎԷՐՏԵԱՆ

Ի նշանակ

ԽՆԴԵԿՑՈՒԹԵԱՆ

Ը Ն Ծ Ա Յ Ի

ՈՒԽՏ ՄԽՒԹԵՐԵԱՆ

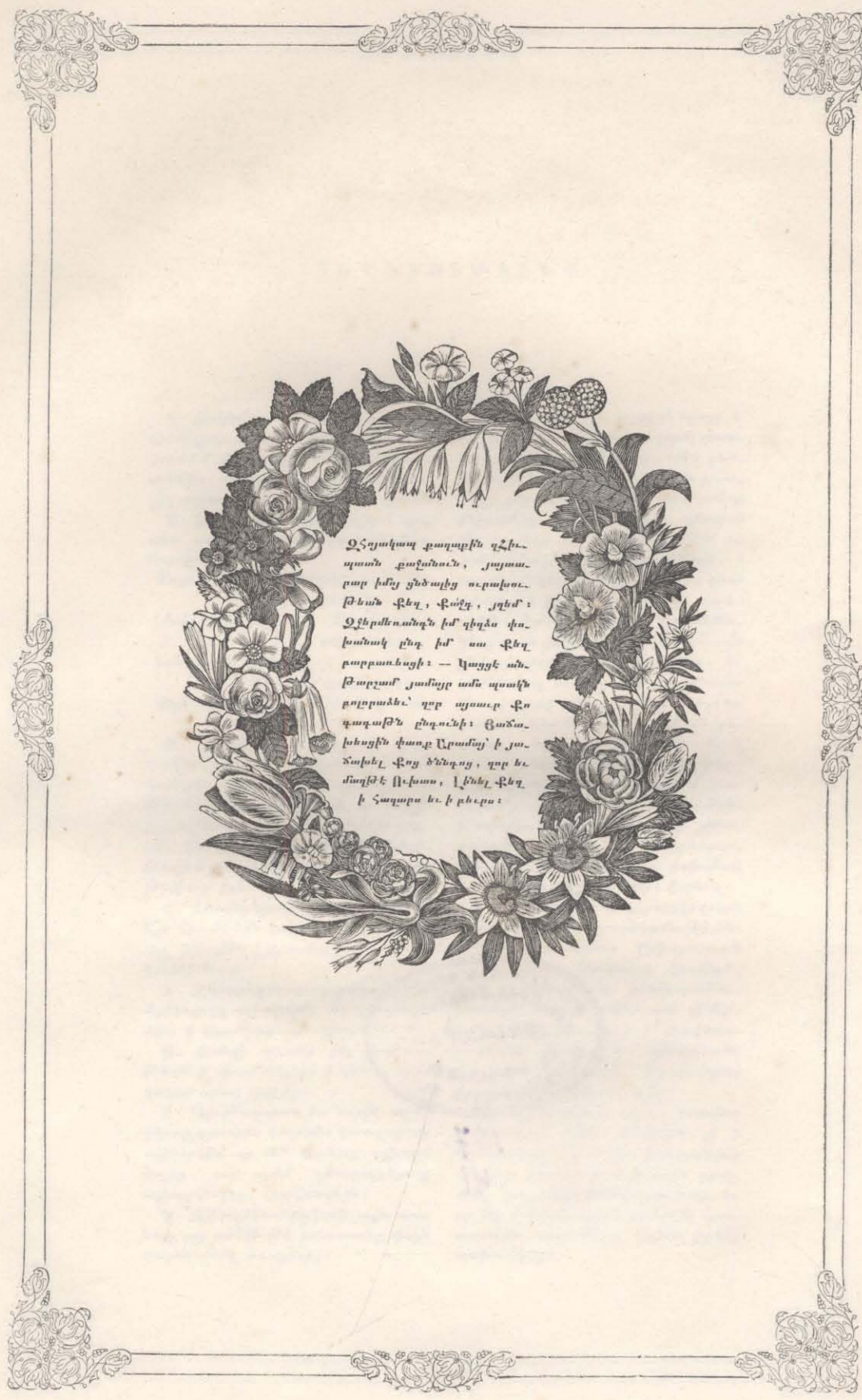
Ի Վ Ի Ի Ն Ն Ա

220

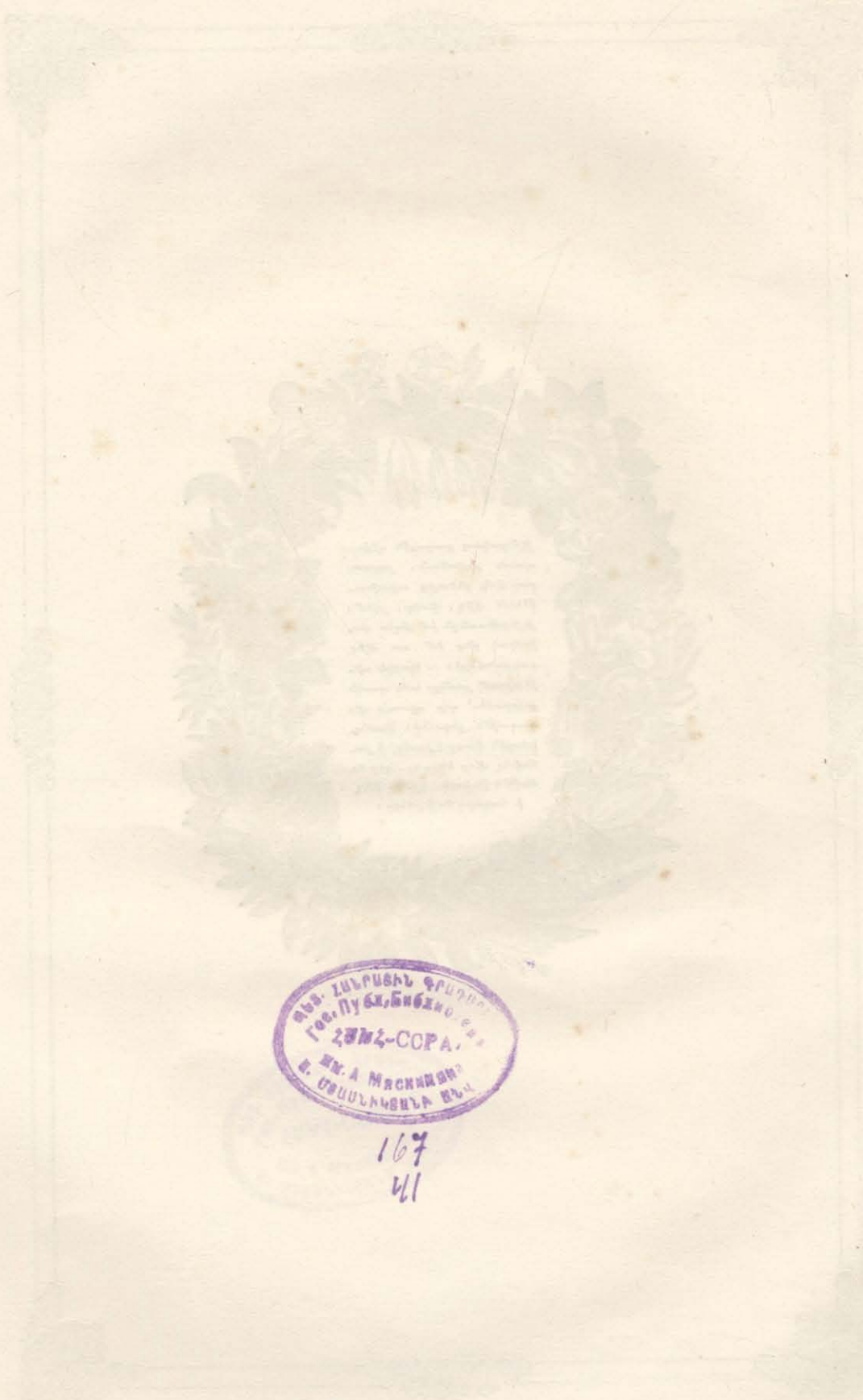

Չհոյակապ քաղաքին զՀին-
պան քաղնունն, յայտա-
րար իմոյ ցնծակոյ ուրախու-
նեան Քեզ, Քաղք, յղեմ :
Չհերմեոսնոն իմ գեղեփա-
խանակ ընդ իմ սա Քեզ
բարբառեացի : -- Կայցե ան-
թարչամ յամայր ան պանն
բոլորածե՛ղ զոր պատեր Քո
գաղաթն ընդունի : Բաճա-
խեցին փառք Արամայ՝ ի յա-
ճախել Քոց ծննդոց, զոր եւ
մաղթե Ուխտս, Կենել Քեզ
ի Հաղարս եւ ի բերս :

Либ. Института Филологии
Гос. Публ. Библиот. им.
С. М. Энгельса
И. А. Мясникова
К. СВУЛЧЕНА ВЪЛ

167
41

1. Չայնմ պատմութեան ասէ, զոր
Հռոմայեցւոց պատանիքն զգեհուին,
յորժամ յԷժերորդ ամ հասակի հա-
սանէին. բանզի մինչեւ ցայն աիս որ-
դիք պատասցն զեզրածիրանին կրէին:

2. Սոկրատէս է պրն, զորմէ պս-
պէս ասէր հրաման պատասխանւոյ
Ապողոնեայ.

Σοφός Σοφοκλής, σοφώτερος δ' Έν-
ριπίδης
'Ανδρῶν δ' ἀπαντων Σοκράτης
σοφώτατος.

Իմաստուն Սոփոկղէս, առաւել ի-
մաստուն Եւրիպղէս,

Քան զամենայն մարդիկ Սոկրատէս
իմաստնագոյն:

3. Աշակերտք Սոյոյիկեան վար-
դապետութեանն բովանդակութիւն
համբռն բարութեանց զառաքինու-
թիւնն գնէին. նմին իրի եւ ասէին
իսկ եթէ որ զառաքինութեամբն դայ-
ցէ, ցանգ բարեւէն երջանիկ լինիցի,
թէպէտ եւ յերկրաւոր բարութեանց
թափուր իցէ:

4. Հռոմայեցւոց օրէնք զԽԲ ամեա-
նրս հրամայէին կացուցանել բղէշխս.
այլ Սկիպիոն ԼՁ ամաց զայն իշխա-
նութիւն առ:

5. Չկարբեղոնացւոց քաղաքն յԱ-
փրիկեցւոց աշխարհին, եւ զՆուման-
աիս ի Սպանիացւոց աշխարհին:

6. Քանզի առանց ինչ խօթու-
թեան ի միում դիշերի ի կենաց պա-
կասեր ամաց ԾՁ ից:

7. Պիւթագորաս եւ նորին աշա-
կերտք զատորին կողմանս Իտալացւոց
աշխարհին՝ որ մեծ Յունաց աշխարհ
կոչէր, ուր այժմ Աեպոզոսեցւոց
աշխարհն կայ, հրահանդէին:

8. ՉՍոյոյիկեանցն կամի յայտ առ-
նել, որք ասէին թէ իմաստունք միայն
կարեն լինել առաքինիք:

9. Եմիլետոկղէս պրիպիկոզցի է՝
Պիւթագորայ աշակերտ, զորմէ պատ-
մէ Որատիոս այսպիսի ինչ, եթէ ցան-
կացեալ նորա ի համար դիցն խառ-
նել, բարավէժ զանձն ի վիճ Եմիլայ
բորբորելոյ արար: Քանզի այսպիսի
ինչ կարծիք էին առնին, եթէ՛ որ
յանկարծակի չէք յաշաց լինիցի, ի
բազմբան կեանս Ողիմպեայ ընդ դիսն
վայելցէ: Որոք. վասն արւս. պոտ:

10. Որեստէս ուսար Ադամսիտո-
նեայ վասն քինանդիր հօրն մահուան
լինելոյ՝ զիւր մայրն սպանանէր, եւ
դէմ եղեալ տարագէմ ի Քերսոնեսոս
Տաւրիացւոց գնայր: Անդ մինչդեռ
կամերն զԱնահտական պատկերն գո-
ղանալ, անկաներ ի բուռն, եւ ի
մահ ի թագաւորէն դատապարտեր:
Այլ Պիղադէս նորին կարեւոր բա-
րեկամ, վասն զնա ի մահուանէն
թափելոյ, մատուցեալ ասէր ջրթա-
գաւորն՝ որում չէր ծանօթ Որեստէս,
թէ ինքն Որեստն իցէ, զի փոխանակ
նորա մեռցի: Վերք. Ենէ. ՅՔնուլ:

11. Քանզի Հռոմայեցիք amor զսերն
կոչեն եւ amicitia զբարեկամութիւնն:

12. Տարկուինոս Ամբարտաւան
հուսկ յեանն թագաւոր Հռոմայե-
ցւոց, վասն իւրոց անազօրունու-
թեանցն ատելի ամենեցուն լինէր,
եւ ի ձեռն Բրուտեայ ի թագաւո-
րութենէ մերժէր, եւ այնուհետեւ
հեղատոս փոխանակ թագաւորաց
Հռոմայեցիքն կացուցանէին:

13. Կ. Գաբրիոս եւ Կ. Կասսիոս
առնկապետք օրէնս կարգէին զի ի
հասարակաց խորհուրդս իւրարանդիւր
որ զիւր կարծիս ի տախտակս գրոշ-
մեալ ցուցանիցէ խորհրդականաց, եւ
որ ինչ ի խորհուրդն յայնուսիկ հաս-
տատէին, անուանեալ կոչէին Օրէնք
տախտակաց:

14. Կորիզանուս իրեւ տարագիր
ի հայրենի աշխարհէն լինէր, զԱռա-
կացինն ի մարտ պատերազմի ի վերայ
Հռոմայեցւոցն յարուցանէր: Կոցա
զորոքն՝ որոց ինքն զորաւար եկաց,
զՀռոմ՝ պաշարեաց եւ ի տագնապի
զՀռոմայեցիան կացոյց: Աղաչանօք
մօր նորա եւ կնոջն՝ զերծանէր քա-
ղաքն:

15. Թեմիստոկղէս յետ յաշխար-
հէն վաարելոյ, ձեռս ետ յԱրտաշէս
արքայ Պարսից՝ խնդրել ի նմանէ զօ-
րաւիզն օգնականութեան, զի զհամօ-
րէն Յունաց աշխարհ ընդ նորա ձե-
ռամբ նուաճիցէ: Այլ չեւ ձեռնա-
մուխ ի գործն եղեալ՝ ախաի ջեռա-
նէր եւ մեռանէր ի նմին: Այսպէս
զսոյն ձեւ թուկիդիտէս. բայց այլք
այլազունակս ինն պատմեն, եթէ ի-
բրև ետես թէ չէ ատակ զոր խոտա-
ցան կատարել, անձին արար:

16. Չիոսիզոս եւ զՌեմոս, զԵ-
գիստոս եւ զՊիսոս եւ զԿիրոս կամի
յայտ առնել, որ ի հովուաց եւ յան-
դէորդաց մասն:

17. Կէսպատղեմոս՝ որ թարգմա-
նի Կոր մարտիկ, անուն յարջորջա-

նաց Պիւսեայ որդւոյ Աբիղեայ է,
քանզի ի տիեղծ հասակի ի Տրովա-
կան պատերազմն չքաւ:

18. Ղիւկովեզէս թագաւոր էր
Սիրիացւոց, որում զԱբիղէս՝ մայր
նորին ետ պահել ի հանդերձս կա-
նացիս, զի մի ի Տրովական պատե-
րազմն զնսցցէ:

19. Տիմոն ամենացի թշնամի հա-
մարէն մարդկութեանն էր, եւ շիտեր
ընդ ումք, նմին իրի իսկ Μισόγ-
θροπος յԱթենացւոց անուանէր, որ
թարգմանի հայերէն Կարգատեաց:

20. Աբբիս տարեկնացի անդամին
ի Պիւթագորայցն փիլիսոփոս, օ-
րէնսդիր եւ յանձանձիչ իւրոյ աշ-
խարհին եղև:

21. Անդրիացին, այս ինքն կին մի
Մնդրոս կղզւոյ, խաղ է ի դուսա-
նական խաղուցն Տերենտայ:

22. Չորական սնապարծ եւ անձն-
զով՝ զԹրաստուէ ասէ, զոր Տերեն-
տոս յերբում խաղուն ընծայեցոյց:
Քանզի ջանդ զմեծամեծ ինչ իրաց՝
զորս չէրն գործեալ՝ բարբառէր, եւ
զնոսա միայն իւր բարեկամ համա-
րէր՝ որ զնա յարկեալ զովէին:

Մ. Տ. ԿԻԿԵՐՈՆԵՆԵՅ

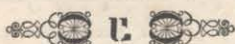
ՂԵՂԻՍ

Կ Ա Մ

ՎԼՍՆ ԻՆՐԵԿԼՄ ՈՒԹԵՆՆ

Ա Ռ

Տ. ՊՈՄՊՈՆԻՍՍ ԵՏՏԻԿՈՍ

ՎՈՒՆՏՈՍ ՄՈՒԿԻՈՍ հաւադէտ բազում ինչ զՎ. Ղեղեայ զեւրմէ աներոյն քաղցր եւ հեշտական բանիւք սովոր էր պատմել, եւ ոչ զանգաղէր յամենայն խօսս իմաստուն վնա անուանել: ԵՂ զնա այնպէս յանձն արար հայր իմ առ Սկեւողա, յորժամ զառնացի պատմուճանն առի¹, զի որչափ ձեռնհաս իցեմ, եւ պատշաճ իցէ, չհեռանայցեմ ամենեւին ի ծերոյն: Մին իրի բազում ինչ ի նորա ճառիցն՝ զոր մեծաւ իմաստութեամբ բարբառէր, եւ ի բանիցն՝ զոր զխպողազոյնս եւ կարճառօտս ասէր, ժողովեալ պահէի ի մտի իմում, եւ ջանայի իսկ մեծաւ փութով եւ հողաբարձութեամբ անդեկազոյն նորա իմաստութեամբն լինել: Իբրեւ նա մեռանէր, յարուցեալ զնացի առ Սկեւողա քրմապետ, զորմէ իշխեմ ասել թէ գեր ի վերոյ քան զամենայն քաղաքացիսն իւրովն հանճարովն եւ արդարութեամբն է: ԵՂ զամանէ յայլում ժամու ասասցուք, աւն առ այժմ առ հաւադէտ անդր դարձցուք:

Որպէս բազում անգամ զբազում ինչ գործս նորա յիշեմ, նոյնպէս եւ այս եւս յուշ լինի ինձ, եթէ մինչդեռ բազմեալ էր նա ի տան ըստ իւրում սովորութեան ի սրա

Հի խորհրդեանն, յորժամ եւ ես ընդ նմա էի, եւ սակաւք եւս ի մերձաւոր բարեկամացն, յայն բան եկն որ յայնժամ գրեթէ յամենեցունց բերանս կայր: Քանզի յիշես, Ատտիկէ, զի կարի ընտանի էիր Պ. Սուղպիկեայ (որ մինչ աւակապեան էր, սաստիկ հակառակութեամբ էր ընդ Ս. Պոմպէի՝ որ բզեաշին կացեալ էր ի ժամանակին, ընդ որում երբեմն կարի ընտանութեամբ եւ սիրով էր,) թէ որչափ ինչ զարմանք յայնժամ մարդկանն էին, եւ քանի՞ն տրտունջքն:

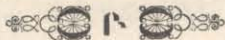
Սասն որոյ Սկեւողա իբրեւ զայս յիշեաց, եղ մեզ առաջի զիսոսն Ղեղեայ՝ զորս ընդ նմա եւ ընդ միւսում փեսայի իւրում Պ. Փաննեայ որդւոյ Մարկոսի Փաննեայ վասն բարեկամութեանն խօսեցեալ էր յետ սակաւ ինչ աւուրց Մփրիկանեայ մեռանելոյ: Օվճիոս նորա ճառիցն կարայ ի մտի, զորս ըստ պայմանի խնոց բանից յարդարեալ, կարդեալ եղի ի մատենիս յայսմիկ: Քանզի նոցին իսկ ետու բարբառել, զի մի յաճախագոյնս երկրորդիցեմ թէ Ասացի կամ Ասաց, եւ որպէս թէ նոքին մօտ հասեալ խօսիցին առաջի:

Եւ քանզի յաճախ խնդրեցեր յինէն, զի զբարեկամութենէ գրիցեմ ինչ, արդարեւ արժանաւոր ամենեցուն գիտութեան եւ մերում մերձաւորական ընտանութեան ինձ իբքն թուեցան: Ղմին իրի իսկ յօժարագոյնս եւ կամակարագոյնս զնոյն արարի, զի քո խնդրուածովք եւ բազմաց եւս յօգուտ եւ ի շահ լինիցիմ: Այլ որպէս ի Ատոն երէց՝ որ է գրեալ առ քեզ զճերութենէ, զԱտոն ածի կացուցի ի մէջ, զի զճերութենէ ճառիցէ. քանզի չերեւէր որ քան զնա պատշաճագոյն զայնմ ախոց ճառելոյ. որ բազում ժամանակս ի հասակի ճերութեան եկաց, եւ ի նմին առաւել քան զայլն ծաղկեալ պայծառացաւ. նոյնպէս, քանզի ուսար ի հարց եւ ի հաւուց մերոց եթէ Պ. Ղեղեայ եւ Պ. Սկիպիոնեայ ընտանութիւնն կարի իսկ արժանի յիշատակաց իցէ, պատշաճագոյն ինձ Ղեղիոս թուեցաւ, զի խօսիցի զբարեկամութենէ զայն ինչ զորմէ յիշատակէ Սկեւողա թէ խօսեցաւ նա: Այս ազգ բանից՝ որ հաստատեալ ի ճոխութիւն նախնեաց է, աւելի իմն զօրութիւն ունի. վասն որոյ եւ ես մինչ զիմ իսկ ճառս ընթեռնուցում, այնպէս իմն երբեմն

միտքս յուզին, զի համարիմ թէ ոչ ես ինչ, այլ ինքն իսկ Աստուն բարբառիցի:

Այլ որպէս յայնժամ առ ծերդ ծերս զծերութենէ զբեցի, նոյնպէս եւ ի սմին մատենի առ բարեկամդ բարեկամս զբարեկամութենէ զբեմ: Յայնժամ Աստուն ճառարկեալ խօսեցաւ, քան զոր զբեթէ չէր որ ծերագոյն եւ իմաստնագոյն ընդ այն ժամանակս. այժմ Ղեղի՛ որ ոչ միայն իմաստուն է, որպէս եւ համարեցաւն իսկ, այլ եւ բարեկամութեան փառօքն պայծառագոյն, զբարեկամութենէ ճառէ: Ամիմ զի դու վայրիկ մի զմիտսդ յինէն ի բաց դարձուցանիցես, եւ համարիցիս եթէ ինքն իսկ Ղեղի խօսիցի: Գ. Փաննիոս եւ Վ. Մուկիոս եկին առ աներն իւրեանց յետ Ափրիկանեայ մեռանելոյ. սորա սկիզբն առնեն բանին, տայ պատասխանի Ղեղիոս, որոյ ուղջոյն իսկ բանքն զբարեկամութենէ են. զոր յորժամ ընթեռնուցուս, անձամբ յանձնէ զչափ անձին քրառնուցուս:

ՓԱՆՆԻՈՍ. Արդարեւ այդ այդպէս է, Ղեղի, քանզի չեղեւ որ ուրեք ազնուագոյն եւ պայծառագոյն քան զԱփրիկանոս: Բայց սակայն պարտ եւ պատշաճ է քեզ համարել այնպէս, եթէ ամենեցուն աչք ի քեզ հաստատեալ իցեն, զքեզ միայն իմաստուն անուանեն, եւ համարին իսկ այնպէս: Օչ այս անուն Աստունի երիցու միայն ետուն. գիտեմք իսկ քաջ եթէ եւ զՂ. Ատիղիոս հարքն մեր իմաստուն անուանէին. այլ զերկոսին եւս այլազգագոյն օրինակօք: Օ՛Ատիղիոս վասն այնորիկ՝ զի կարծէր իմն թէ ի քաղաքային իրաւունս իմաստուն իցէ. իսկ զԱստուն յայն սակս, զի բազում ինչ իրաց տեղեակ էր այրն, եւ զի ի ծերակուտին եւ ի հրապարակս բազում եւ ազգի ազգի իրս գուշակեալ էր, կամ մեծաւ հաստատութեամբ եւ պնդութեամբ ի գլուխ հանեալ, եւ կամ անհնարին կորովութեամբ արարեալ պատասխանի: Վսին իրի իսկ զիմաստունն անուն իբրեւ յորջորջանս իմն ի ծերութեանն ժամանակի յանձին իւրում բարձեալ բերէր: Այլ դու այլով իմն օրինակաւ իմաստուն իցես. ոչ հանձարով միայն եւ բարոյիւք, այլ եւ ուսմամբն եւ գիտութեամբ:

Եւ ոչ հանգոյն խառնաղանձ ուակին, այլ որպէս գրա-
դէտքն եւ բազմահմուտք իմաստուն վքեղ անուանեն, որ-
պէս զի չեցէ որ այնպիսի ի համօրէն Յունաց աշխարհին .
զի որ զայսպիսի ինչ իրս բազում հաւաստեալ խնդրիցեն,
զանուանեալ եւ թն իմաստունն ոչ ի թիւ ի համար
իմաստնոցն խառնեն:

Եւ եալ իսկ եմք եթէ մի որ եւեթ լեալ իցէ յԱթե-
նացւոց քաղաքի, որ եւ Ապողոնեայ եւս պատգամօքն ի-
մաստուն քան զամենայն մարդիկ համարեալ իցէ²: Օչոյն
իմաստութիւն համարին թէ իցէ ի քեզ . զի զամենայն ինչ
որ քեզն պատշաճ իցէ, յանձին քում գտանես, եւ զպա-
տահարսն մարդկեղէնս չնչին եւ խոտան քան զառաքինու-
թիւն համարիս³: Ասան որոյ խնդրին իմն յինէն, եւ որ-
պէս ինձ թուի եւ ի Ակեւոզայ եւս, թէ զեւորք Ափրիկա-
նեայ մահուանն տանիցիս . եւ առաւել վասն այնորիկ զի
ի մօտաւոր Ինուենն յորժամ ի Պ. Բրուտեայ հաւաղի-
տի բուրաստանն եկաք ըստ սովորութեան, վասն զիրաց
ինչ խորհելոյ, դու չէիր անդ, որ սովորն էիր գալ անդր
հանապազ, եւ զնոյն գործ վճարել:

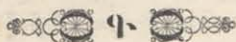
ՍԿԵՒՈՂԱ. Հարցանել հարցանեն բազումք, Պ. Պ. Ե-
զի, որպէս Փաննիոս ասաց . այլ ես զայն ինչ զոր ի միտ
առի, տամ պատասխանի, թէ դու ցաւոցն՝ որում
մահ առնն երեւելոց եւ քո բարեկամի պատճառք եղեն,
չափով իմն եւ զգաստութեամբ լինիցիս ժուժկալ .
(քանզի եւ չէր իսկ մարթ չխանդաղատել ընդ այն, զի
եւ ոչ այն քո մարդասիրութեան էր .) եւ ոչ առ տրու-
մութեան ինչ չեկիր ի մեր ժողովն, այլ վասն խօթու-
թեանն:

Պ. ԵՂԻ. Արդարեւ յիրաւի իսկ, Ակեւոզայ, ճշմարտու-
թեամբ ասես . քանզի չէ իսկ ի դէպ վասն կորստեան ինչ
իրէք՝ որ ինձ եհաս, ի պատշաճ պարտուցն պակասեալ
գտանել, զոր բազում հոգաբարձութեամբ վճարէի մինչ
դեռ ողջն իսկ էր . եւ թուի ինձ թէ չէ մարթ առն հաս-
տատնոյ դիպօք ինչ դիպելովք դարարել եւ կասել յի-
ւոց պաշտամանց:

Այլ դու, Փաննիէ, որ ասես թէ այնչափ մեծամե-
ծար պատուով զիս մեծարիցեն, որչափ ես չճանաչեմ ինչ
եւ չխնդրեմ իսկ, գործ բարեկամութեան գործես . բայց

սակայն ինձ այսպէս թուի, եթէ ոչ ուղղագոյն ինչ զՎատոնէ խորհիցիս: Օ՛ր կամ չեղեւ որ խնաստուն երբեք, որ ինձ առաւել հաւանութեան թուի, եւ կամ թէ եղեւ որ ուրեք, սա իսկ է: Քանզի զհարգ, թող զայնս, ժուժեաց տարաւ նա մահուան որդեկին: Յուշ ածեմ զՎաւղոս, եւ զՎաղղոս քաջ գիտեմ. այլ սոցա որդիքն ի տխրեղծութեան եւ ի մատաղական տիս հասակի, իսկ Վատոնի որդի՝ այր կատարեալ եւ պատուական էր: Այլ վասն զգոյշ լեր, մի մեծարոյ զոք քան զՎատոն համարիցիս. նա եւ ոչ զնա եւս՝ զոր Մպողոն, որպէս զուգասես, քան զամենայն մարդիկ խնաստնագոյն դատեցաւ. քանզի սորա գործքն, այլ նորա բանքն եւեթ մեծարեալ գովին:

Բայց դուք, քանզի եւ երկոցունց եւս խօսել կամիմ, զինէն այսպիսի ինչ ածէք զմտաւ:

Եւ եթէ յուրաստ ինչ լինիցիմ եւ ասիցեմ, թէ չյուզիմ անձկովն Վիպիոնեայ, տեսանիցեն խնաստունքն թէ քանիսն ճշմարտութեամբ զայն առնեմ. այլ արգարեւ սուտ խօսիցիմ: Քանզի յուզիմ եւ շարժիմ վասն յայնպիսի բարեկամէ զըկելոյ, որում, որպէս կարծեմն, չլինիցի որ նմանագոյն. եւ մարթ իսկ է ասել հաստատութեամբ, թէ եւ եղեւ իսկ ոչ երբեք: Բայց սակայն ոչ դարմանովք ինչ կարօտանամ, անձամբ զանձն սփոփեմ, եւ առաւել այնու իմն մխիթարութեամբ, զի չունիմ զայն մորթութիւն՝ որով բազումք ի մեռանել բարեկամացն նեղեալ տաղնապին. զի համարիմ իսկ այնպէս թէ ոչ չարիք ինչ հասեալ իցեն Վիպիոնեայ. եւ եթէ եհաս եւս ինչ ինձ եհաս: Եւ վասն իւրոց վշտացն սաստիկ տառապել ոչ եթէ ի կարի զբարեկամն սիրելոյ լինիցի, այլ առ ի բազում գուժ ընդ իւր անձնն ունելոյ:

Եւ արդ ո՞ որ չառնուցու յանձն թէ բազում փառաւորութիւն էր առնն: Քանզի բաց յանմահութենէն՝ որում եւ ցանկայր իսկ ոչ, ի՞մ իմիք չեհաս նա՞ ուրում ի դէպ եւ վայելուչ իցէ մարդկան ցանկանալ: Ար զմեծ յոյս ակնկալութեան իւրոց տոհմային քաղաքացեացն՝

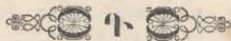

զոր անդատին ի մանկութենէ նորա զնմանէն ունէին, ան-
ցուցանէր զանցուցանէր իւրովն հանապազորդ եւ չհաւա-
տայի առաքինութեամբն: Չեղեւ հետամուտ բղեշխու-
թեան, սակայն երկիցս բղեշխ եկաց. զառաջնն վաղ
ուրեմն քան զժամանակն⁴. եւ երկրորդ անգամ յիւրում
խակ ժամանակի վասն իւր, այլ վասն ընկերհաշտութեանն
անազան ուրեմն: Որ զերկուսին քաղաքսն⁵ զանհարին
թշնամիս պետութեանս այսորիկ ի հիմանց բրեալ, ոչ
զմտաւոր մարտս պատերազմաց միայն, այլ եւ զհան-
դերձեալն եւս բարձ ի միջոյ: Օրինչ զմեղմական բա-
րուցն ասիցեմ, զինչ զճերմուանդն սիրոյ զոր առ մայրն
ուներ, եւ կամ զինչ ինչ զմարգասէր խնամոցն զոր առ
քորսն ցուցանէր, կամ զընդերկական բարեկամութենէն՝
որով ընդ իւրսն վարէր, եւ կամ զարդարութենէն առ
ամենայն ոք: Այս ամենայն յայտնի եւ ծանօթաւոր ձեղ-
են: Այլ թէ որչափ ինչ սիրելի եւ ցանկալի քաղաքին
էր, յայտ ի տրամութենէն եղեւ՝ որ պատեալ էր զամե-
նեքումբք ի ժամանակի յուղարկաւորութեան նորա: Իսկ
արդ զինչ ինչ շահս կարէր նմին դործել սակաւ ամացն
յաւելուած: Հասակ հինօրեայ ծերութեան թէպէտ եւ
ճանրատաղտուկ եւ դժնդակ չեցէ, որպէս յիշեմ իսկ թէ
Աստոն միով ամաւ յառաջ քան զմեռանելն՝ ընդ իս եւ
ընդ Վիլպիոնեայ խօսեցաւ, բայց սակայն բառնայ
զայն զալարութիւն եւ զվայելութիւն՝ յորում յայն-
ժամ դեռ եւս կայր Վիլպիոն:

Վասն որոյ այնպիսի ինչ ի կեանս նորա բախան եւ
փառք եղեն, զի չէ մարթ յաւելուլ ինչ ի նոսա. այլ
երազութիւնն չետ թոյլ զգալ մահուն: Այս ազգ
մահու դժուարին առ ասել է. տեսանես ապաքէն եթէ
զինչ կարծեցին մարդիկն: Բայց սակայն զայս ինչ ի դէպ
եւ պատշաճ է ասել ճշմարտութեամբ, եթէ Պ. Վիլպիո-
նեայ՝ ի բազում աւուրց կենաց իւրոյ՝ որ նմա մեծապայ-
ծառ փառաց եւ ցնծալից ուրախութեան պատճառք եւ
զեն, այն օր առաւել պայծառադոյն լեալ իցէ, յորում
յետ ճերակուտին արձակելոյ ածաւ ի տուն ընդ երեկս, ի
խորհրդականացն եւ ի ժողովրդենէն Հռոմայ եւ ի նիդա-
կակցացն եւ ի Վալինացւոց միով աւուրք յառաջ քան
զմեռանելն⁶. զի թուի իմն եթէ յաստիճանէ անտի այն-

պիսի մեծապատիւ փառաւորութեանն առ զիս մանաւանդ եւ ոչ ի սանդարամեսս զնացեալ իցէ: Քանզի չեմ ինչ հաճեալ եւ հաւանեալ նոցա, որ ի սակաւ ժամանակաց հետէ առին ասել թէ ընդ մարմնոյ եւ ոգիքն կորնչին, եւ ամենայն ինչ մահուամբն բառնին ի միջոյ:

Արի մեծարոյ համարիմ ես զհնոցն ճոխութիւն եւ կամ զմերոց նախնեաց, որ զմեռեալն այնչափ նուիրական պաշտամամբք յուղարկաւորութեան պատուեն. զոր չառնէին իսկ, եթէ համարէին թէ չունիցին ինչ ընդ նոսա հաղորդութիւն իրքն. կամ զնոցայն որ ի սմին աշխարհի բնակեցին, եւ զմեծ հունաց աշխարհ՝ որ այժմ անկաւ ի փառացն, յորժամ յիւրում փառաւորութեանն էր, ազգի ազգի խրատուք եւ հրահանգօք պատուիրանացն տեղեակ եւ հմուտ գործէին. եւ կամ զայնր՝ որ պատգամօք Ապողոնեայ զից՝ քան զամենայն մարդիկ իմաստուն համարեցաւ, որ ոչ եթէ հանգոյն բազմաց ի մարդկանէ մերթ զայս ինչ եւ մերթ զայն ասէր, այլ ցանդ իսկ եւ հանապազ զնոյն բան երկրորդէր՝ թէ ոգիք մարդկան աստուածեղէնք իցեն, եւ յորժամ ի մարմնոցն մեկնեալ բաժանիցին, յերկինս դառնայցեն, որ լուացն եւ արդարոց կարի իսկ յոյժ զիւրազոյն զիպիցի:

Այս եւ Սիլիպիոնեայ եւս այսպէս թուէր, որ սակաւաւորքք յառաջ քան զմեռանելն, յորժամ Փիղոս եւ Մանիղոս եւ այլ եւս բազումք մտա էին, մինչ եւ գուեւս, Սիււողա, ընդ իս անդր եկիր, որպէս թէ յառաջագոյն իմացեալ էր, զերիս աւուրս զընկերհաշտութենէ ճառ արկեալ խօսեցաւ, որոյ հուսկ յետին բանքն գրեթէ զողոզն անմահութենէ էին, զորոց ասէր եթէ յանուրջս Մփրիկանեայ լուայ: Աթէ այս այսպէս իցէ, զի լուացն ոգիք զիւրազոյնս թռանիցին ի մահուանն, իբրեւ ի բանտէ եւ ի կապանաց մարմնոյ, զո՞ որ մարթ իցէ մեղ համարել՝ որ քան զՍիլիպիոն զիւրազոյն առ զիս զնացեալ իցէ: Ասան որոյ կասկածեմ ընդ այնպիսի ինչ՝ որ նմին գէպ եղեւ, արամել եւ տիրել, զի մի առաւել նախանձոտի՝ քան բարեկամի գործ լինիցի: Իսկ

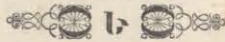

եթէ ճշմարիտ եւս իցէ եթէ նոյն եւ միօրինակ կորըստեամբ ոգիքն եւ մարմինք կորնչեցին, եւ ազգումն ինչ այնուհետեւ չմնայցէ, յայտ իսկ է թէ որպէս բարի ինչ ի մահուան չգտանի, նոյնպէս եւ ոչ չար ինչ ի նմին գտանիցի: Քանզի յորժամ ազգումն կորնչիցի, ընդ այն համար է որպէս թէ եւ ծնեալ իսկ չիցէ. բայց սակայն ցնծամք մեք թէ ծնաւ նա, եւ քաղաքս եւս այս, որչափ եւ կայցէ մնայցէ՝ ընդ այն զուարթացեալ զուարճանայցէ: Յայն սակս, որպէս կանխազոյն ասացի, բարիոք իսկ այն նմին եղեւ, այլ ինձ կարի ծանր եւ դժնդակազոյն. քանզի արժան իսկ էր, զի որպէս ես յառաջագոյն ի կեանս մտի, նոյնպէս եւ յառաջագոյն ելանիցեմ: Բայց սակայն յիշատակաւ մերոյ բարեկամութեանս այնպէս իմն ուրախ լինիմ, մինչեւ թուի ինձ եթէ երանելի կեանս կեցեալ իցեմ, զի ընդ Վիլիպիոնեաց կեցի. ընդ նմին զհասարակաց եւ զառտնին իրս վճարեցի, ընդ նմա ի խաղազութեանն էի, եւ ընդ նմին ի պատերազմի. նա եւ այն եւս՝ յորում ողջոյն իսկ բարեկամութեանն զօրութիւն հաստատեալ կայ, կամնց եւ յօժարութեան եւ խորհրդոց կատարեալ միաբանութիւն ընդ միմեանս ունէաք: Այլ վասն ոչ այնչափ համբաւն այն իմոյ իմաստութեանն, մանաւանդ թէ սուտ համբաւն, զոր արդ եւս Փաննիոս յիշեաց, ուրախ զես առնիցէ, որչափ այն, զի ակն ունիմ յուսակց եթէ յիշատակ մերոյ բարեկամութեանն մշանջենակաց լինիցի: Աւ այն եւս ինձ կարի հեշտական է, զի ի համօրէն դարս երեք կամ չորք բարեկամութիւնք ամին նմանագոյնք հաղեւ թէ գտանիցին. եւ թուի ինձ եթէ Վիլիպիոնեաց եւ Վեղեաց բարեկամութիւնն ի նոցին սակի յեանոցն ծանօթ լինիցի:

ՓԱՆՆԻՈՍ. Ըրդարեւ, Վեղե, հարկ է թէ այդ այդպէս իցէ. այլ քանզի զբարեկամութենէ յուշ արարեր, եւ դատարկ իսկ եմք, զործ մի կարի համոյական ինձ առնիցես, թուի ինձ թէ եւ Վեղեոցայ եւս, եթէ, որպէս սովոր իսկ ես զայրոց իրաց, յորժամ ի քէն ինդրիցին՝ խօսել, սոյնպէս եւ զբարեկամութենէ խօսիցիս, եւ յայտ արարեալ ցուցանիցես եթէ զինչ զայնմանէ կարծիցես, եւ որպիսի ինչ զայն հաշուիցիս, եւ զինչ պատուէրս վասն նորին տայցես:

ՍԿԵՒՈՂԱ. Եւ ինձ եւս կարի հաճոյ լինիցի. եւ յոր-
ժամ ընդ քեզ զայնմանէ կամէի խօսել, Փաննիոս կան-
խեաց քան զես. վասն որոյ երկոցունցս եւս հաճոյական
ինչ առնիցես:

ՂԵՂԻ. Բազում յօժարութեամբ եւ ախորժիւք
զայնմանէ խօսէի, եթէ բաւական այնմ զանձն համարէի.
մանաւանդ զի եւ իբրն՝ որ առաջի կան, կարի զարմանալիք
են, եւ եմք իսկ, որպէս Փաննիոս ասաց, դատարկ եւ ան-
գործ: Ե՛յլ ո՞ իցեմ ես, կամ զի՞նչ իցէ կար զօրու-
թեան խնոյ: Իմաստնոց եւ զիսնոց միայն սովորութիւն է,
եւ մանաւանդ խնաստնոցն Յունաց, զի առաջի զնիցի նո-
ցա ինչ՝ զորմէ ճառ արկեալ խօսիցին, թէպէտ աի յափոյ
վաղվազակի: Ե՛յս գործ մեծ է, եւ կարօտ բազում հրա-
հանգօք: Վասն որոյ ինձ այսպէս թուի եթէ զոր զբարե-
կամութենէ ճառել մարթ իցէ, ի նոցանէ՝ որ զայնպիսին
զիտել խոստանայցեն, պարտ եւ պատշաճ է ձեզ խըն-
դրել: Ե՛յլ ես թելադիր եւեթ լինել ձեզ կարող եմ,
զի զբարեկամութիւնն նախամեծար քան զամենայն իրս
մարդկօրէնս համարիցիք: Քանզի չեք ինչ այնպէս պի-
տանացու՝ բնութեանն, եւ այնչափ պատշաճագոյն ամե-
նայն իրաց, թէպէտ աջող իցեն թէպէտ ձախող:

Սակայն թուի ինձ նախ՝ թէ չէ մարթ բարեկամու-
թեանն լինել՝ բայց ի լաւան եւեթ: Աչ ճշգրիտ ինչ զայն-
մանէ ասիցեմ, հանգոյն նոցա՝ որ բազում նուրբ բանիւք
զայսմանէն ճառիցեն. թերեւս ճշմարիտ նոցա բանքն ի-
ցեն, սակայն դոյզն ինչ եւ փոքր առ ի շահ օգտութեան
հասարակաց: Քանզի չառնուն յանձն եթէ մարթ իցէ
ուսիք առանց խնաստութեան վարս լաւութեան ունել՝
Եւ ես իսկ կամիմ զի այդ ճշմարիտ իցէ: Ե՛յլ զայնմ
խնաստութենէ յայտ առնեն, որում չեւ եւս տակաւին
եհաս ոք ի մարդկանէ: Իսկ մեզ յայնս՝ որ ի պիտանու-
թեան եւ ի հասարակաց կեանս մարդկան իցեն, եւ ոչ ի
նոսին որ հնարեալքն եւ կամ տենչականք իցեն, պարտ
եւ պատշաճ է ուշ եղեալ հայել: Չասեմ ինչ թէ
Վ. Փաբրիկոս եւ Մ. Աուրիոս եւ Տի. Աորունկան՝ զորս

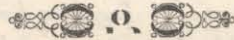

նախնիքն մեր խնաստունս հաշուէին, ըստ նոցա մտացն ի-
մաստունք իցեն: Ասան որոյ իւրեանց անձանց պահեցեն
գնախանձելն եւ զթիւն անուն խնաստութեանն. զայն մի-
այն առնուցուն յանձն մեզ շնորհել, թէ մեր նախնիքն
արք լաք լեալ իցեն: Սակայն չառնուն եւ զայն յանձն .
քանզի խնաստնոց միայն, ասեն, մարթ է զայն շնորհել:

Եւ արդ թանձրագոյնս բարբառեսցուք, որպէս ասենն:

Որ այնպէսն վարիցին եւ այնպիսի կեանս կեցցեն, զի
իւրեանց հաւատարմութիւնն եւ անարատութիւն եւ ար-
դարութիւն եւ առատամիտ բարքն երեւիցին, եւ ա-
զատ ամենեւին ի ցանկութեանց եւ ի ժպրհութենէ իցեն,
եւ ունիցին բազում հաստատութիւն պնդութեան, որ-
պիսիք որք նոքա զորս յիշեցաքն՝ էին, զարսն զայնոսիկ՝
լաւս, որպէս եւ եղենն իսկ, նոյնպէս եւ արժանիս
անուանելոյ համարեսցուք: Քանզի ի կիրթ անկեալ եր-
թան ըստ մարդկան կարի զհետ բնութեանն, որ առա-
ջնորդ անուագոյնս բարեք կեանս վարելոյ է: Եւ ինձ
այսպէս թուի, եթէ յայն սակս ծնեալ իցեմք, զի յամե-
նեցունց միջի հաղորդութիւն ինչ ընկերութեան լինի-
ցի, որ այնչափ յաճախագոյն լինիցի, որչափ աւելագոյն
մերձաւորութիւնն իցէ: Նսին իրի իսկ քաղաքացիքն
քան զպանդուխտս, եւ բնտանիքն քան զօտարոտիսն
աւելագոյն հաղորդք միմեանց գտանին: Քանզի զբարե-
կամութիւնն՝ զոր ընդ սոսա ունիմք, բնութիւնն ինքնին
ճնանի . այլ այն չունի ինչ կայ եւ հաստատութիւն .
քանզի այնու իմն բարեկամութիւնն քան զազգականու-
թիւն առաւել գտանի, զի յազգականութեանն մարթ
է զգութն ի բաց թողուլ, այլ ի բարեկամութեանն չէ
մարթ, չէ հնար: Օ՛հ եթէ զութն եւ ինամք ի բաց ի
միջոյ բարձցին, բարեկամութեանն անուն ջնջեալ կորըն-
չէ, այլ ազգականութեանն կայ մնայ տակաւին: Ըստըս-
տին մարթ է ի միտ առեալ ճանաչել թէ քանի՞ն ինչ
զօրութիւն բարեկամութիւնն ունիցի, զի ի բազում միա-
բանութեանցն մարդկան՝ զորս ինքնին բնութիւնն կար-
գեաց եղ, այնպէս իմն ամիտփեցան իրքն եւ անձկագոյն
եղեն, զի ամենայն սէր եւ գութ կամ յերկուց եւ կամ ի
սակաւաւորաց միջի խառնեսցի:

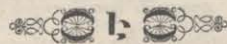
Իսկ բարեկամութիւնն ոչ այլ ինչ է, բայց ամենայն աստուածեղէն եւ մարդկեղէն իրաց մեծաւ իմն խնամով եւ սեռն սիրով միարանութիւն: Չգիտեմ եթէ իցէ ինչ անմահ զիցն մարդկան պարզեւեալ քան զտոյն աղչուազոյն բաց յիմաստութենէ: Ոմանք զընչաւետութիւն նախամեծար համարին, կէսք զառողջութիւն մեծարոյ հաշուին, այլք զիշխանութեանն մեծութիւն առաւել համարին, ոմանք զմեծապատիւ փառաւորութիւնս, եւ բաղումք եւս զփափկութիւն եւ զցանկութիւն քան զամենայն ինչ լաւազոյն դնեն: Այլ այս յետինս անասնոց միայն է. իսկ առաջինքն եղծականք եւ անհաստատականք, եւ ոչ եթէ ի մեր ինչ խորհուրդս հաստատեալք, այլ ի բախտին փոփոխութիւն ապաստան: Իսկ որ յառաքինութեանն զկատարեալ բարութիւնսն դնիցեն, նոքա կարի իսկ անուանիք եւ պայծառազոյնք են. սակայն տոյն այս առաքինութիւն է, որ զբարեկամութիւնն ծանակցի եւ հաստատուն ունիցի. եւ չէ իսկ մարթ բարեկամութեանն առանց առաքինութեան լինել:

Ապաքէն զառաքինութիւնն ի կարգէ անտի կենաց եւ բանից մերոց յայտ արարեալ ցուցանեմք, եւ ոչ զայն ի մեծութենէ ինչ բանիցն չափեմք, որպէս ոմանք յիմաստնոցն առնեն: Աղէ զարսն զայնոսիկ, որ արդեամբք իսկ լաւք հաշուիցին, այնպիսիս համարեսցուք. զՊաւղոս ասեմ, եւ զՂատոն, զՊաղղոս եւ զՄկիպիոն եւ զՓիղոս: Չտոցա չափ ինչ կեանսն ամենեքին շատ համարին. թողցուք զայնս որ բնաւ եւ գտանիցին իսկ ոչ ուրեք: Արդ յայսպիսի արանց միջի այնպիսի իմն մեծաշահ օգտութիւնս ունի բարեկամութիւնն, զոր չէ դիւրին յայտ առնել:

Մաթ' 0° 04 ԿԱՐԻՅԷ ԿԵՆԴԵՆԿԱՆ ԿԵՆՍ ՈՒՆԵԼ, որպէս Եննիոս ասաց, ՈՐ ՈՉ Ի ԽՆԱՄՍ ԲԱՐԵԿԱՄԻՆ ՀԱՃԵԱ ՀԵՆԳՉԻՑԻ: Չինչ քաղցրազոյն քան զայն կայցէ, յորժամ այնպիսի որ ընկեր ունիցիս, ընդ որում այնպէս զամենայն ինչ խօսել համարձակիցիս, որպէս ընդ քո իսկ անձնդ: Չինչ ինչ վայելութիւն ի յաջողութեան գտանիցի, եթէ չունիցիս զըք՝ որ իբրեւ զքեզն ընդ այն զուարճացեալ բերկրեսցի:

Իսկ ձախողանաց տանել կարի դժուարին եւ ծանրատաղտուկ լինէր, եթէ չէր ոք՝ որ աւելադոյն քան զքեզ ընդ այն տրտմէր եւ տխրէր: Այլ զի ի կարծոյ հատից, այլ ամենայն իրք որ խնդրիցին, իւրաքանչիւր պատշաճ առ առանձինն ինչ իրս են. արարք՝ զի նոքօք վարիցիս, եւ աւագութիւն՝ զի այլոց ամուր ապաստանի լինիցիս. պատիւ՝ զի մեծարեալ պատուեսցիս. իրք զուարթարարք, զի նոքօք ուրախ լինիցիս. առողջութիւն՝ զի անցաւ եւ առանց վշտաց լինիցիս, եւ զմարմնոյ պաշտամունան վճարիցես: Այլ բարեկամութիւնն բազում ինչ բովանդակեալ ունի. յոր կողմն եւ դառնայցես, անդէն կազմն եւ պատրաստական է. ոչ ի վայրաց ուրեք մերժի, ոչ անժամ ինչ է եւ ոչ տաղտկալի: Ասան որոյ, որպէս ասենն, ոչ այնչափ ջրով եւ հրով պաշտիմք, որչափ բարեկամութեամբն: Այլ ոչ եթէ զուկ եւ զչափ ինչ բարեկամութենէն ասիցեմ, թէպէտ եւ այն եւս ուրախ առնիցէ եւ բազում մեծաշահ օգտութիւնս ունիցի, այլ զճշմարիտ եւ զկատարեալ բարեկամութենէ ասեմ, որպիսի ինչ նոցայն էր, որ դուն ուրեք եւ անօար յիշատակին: Քանզի եւ զաջողութիւնսն լուսաւորաբոյն եւ պայծառաբոյն առնէ բարեկամութիւն, եւ զաջողութիւնսն՝ բաժանեալ եւ բաշխեալ թեթեւս եւ դիւրինս գործէ:

Թէպէտ եւ բազում եւ մեծամեծ օգտութիւնս բովանդակեալ ունի բարեկամութիւն, այլ այն իմն գեր ի վերոյ քան զամենայն է, զի բարւոք յոյս ակնկալութեան մատուցանէ վասն առ յապա ժամանակաց. եւ չախորժէ բնաւ, զի ոգիքն ծնդիցին եւ ի վհատութիւն կործանեսցին: Այլ դարձեալ եթէ ի բարեկամն ոք նայիցի, իբրեւ յիւր ինչ պատկեր նայիցի: Ասան այնորիկ եթէ հեռաւորք իցեն՝ մօտ իսկ են, եւ եթէ կարօտեալք՝ լցեալ առատացեալ, եթէ տկարք իցեն, հզօրք են զօրութեամբ. եւ որ դժուարին առ ասել է, եթէ եւ մեռեալ եւս իցեն, կեան եւ զկենդանութիւն կրեն. այնչափ պատիւ եւ յիշատակ եւ անձուկ բարեկամացն զհետ գնայ նոցա: Արով նոցա մահն երանելի թուի եւ սոցա կեանքն գովելի: Այլ

եթէ զկապ գթոյ եւ զլննամոց ի բնութենէ իրացն ի բաց բառնայցես, ոչ տուն ինչ եւ ոչ քաղաք կարէ կալ յիւրում կայի, եւ չմնայ ազարակաց մշակութիւն: Ալ եթէ չիցէ մարթ առնուլ քաջ ի միտ, թէ որչափ ինչ զօրութիւն իցէ բարեկամութեանն եւ միաբանութեան, ի խոովութեանցն եւ ի չմիաբանութեանց մարթ եւ պատշաճ է ի միտ առեալ ճանաչել: Քանզի որ տուն հաստատուն, կամ որ քաղաք այնպէս ամրաշէն իցէ, զոր աւերութիւնն եւ պառակտութիւն չիցեն կարող ի հիմանց բրել: Յորմէ մարթ է ի վերայ հասանել եթէ քանիօն բարութիւնք ի բարեկամութեանն գտանիցին: Պատմի իմն եթէ ոմն ուրեմն Մարտիրոսնդապետ քաղաքէ՞, այր հմուտ, յունական նուագօք բղձութիւնս առնէր, թէ որ ինչ ի բնութիւնս իրացն եւ ի համօրէն աշխարհի հաստատուն կայցէ եւ որ ինչ շարժիցին, զնոսին բարեկամութիւնն ընդ միմեանս խառնեալ զօրէ, եւ չմիաբանութիւն քակտէ եւ բաժանէ յիրերաց: Սմին ամենայն համօրէն մարդիկ խելամուտ լինին, եւ արդեամբք իսկ ցուցանեն զհաւաստիսն: Ալ արդ՞ ո՞ այն դք իցէ՞ որ ոչ մեծաւ դրուատեօք զովիցէ զգործ բարեկամին, յորժամ նա ճգունս վասն իւրոյ բարեկամին յանձն առնուցու, կամ կորդ վշտացն եւ վասնդաց լինիցի: Արախօսի գոչեւն եւ աղաղակ չեղեւ լսելի փոքր մի յառաջ յողջոյն իսկ թատերն, ի տեսեան անդ խաղուն՝ զոր բարեկամն իմ եւ ասպնջական Մ. Պակուբի արար. յորժամ անդիտակ էր թագաւորն եթէ ո՞ դք յերկոցունցն Արեստն ¹⁰ իցէ: Պիղադէս ասէր զանձնէ թէ ինքն Արեստն իցէ, զի փոխանակ նորա մեռցի. իսկ Արեստ, որպէս եւ էրն իսկ, պնդէր թէ ինքն իցէ: Ալ հանդիսատեսքն կոփիւնս եւ դոփիւնս հանէին ընդ իրան կերպարանեալս. զինչ ինչ յայնժամ շառնիցեն, յորժամ արդեամբք իսկ իրքն գործիցին: Անդէն ի նմին վայրի յայտ առնէր բնութիւնն զիւր զօրութիւն. քանզի մարդիկ զայնմանէ՞ զոր ինքեանք չկարէին վճարել, վճիռ իմն բերէին թէ որ արարն զայն՝ բարւոք գործեաց: Թուի ինձ եթէ զոր զբարեկամութենէն կարծէի՞ ասացի մինչեւ ցայս վայր: Աթէ իցէ եւ այլ եւս ինչ, (քանզի եւ է իսկ, որպէս ինձն թուի, բազում ինչ) ի նոցանէ՞ որ զայնմանէն ճառիցեն, խնդրեցէք թէ կամիր:

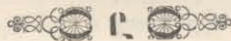

ՓԼՆՆԻՈՍ . Այլ մեք առաւել ի քէն խնդրեմք, թէ պէտ եւ բազում անգամ եւ ի նոցանէ եւս խնդրեցաք եւ լուաք կամօք եւ ակործիւք . բայց այլ իմն են կարգ բանից քոց, զոր ցանկամք լսել մի ըստ միոջէ :

ՍԿԵՒՈՂԱ . Յայնժամ մանաւանդ զայն ասէիր, Փաննիէ, եթէ փոքր մի յառաջ ի պարտիզն անդ Սկիպիոնեայ՝ յորժամ զընկերհաշտութենէ բանք ճառէին, մօտ լեալ էիր : Որպիսի պաշտպան արդարութեանն եղեւ յայնժամ ընդդէմ՝ նուրբ եւ պաճուճազարդ ճառիցն Փիզոսի :

ՓԼՆՆԻՈՍ . Վարի զիւրազոյն այն աջողէր, առն արդարոյ՝ արդարութեանն պաշտպանել :

ՍԿԵՒՈՂԱ . Օ՛րհնչ բարեկամութեանն պաշտպանել իցէ . ոչ ապաքէն դործ մի զիւրին է այնմ՝ որ վասն մեծաւ հաւատարմութեամբ եւ բազում հաստատութեամբ եւ արդարութեամբ զայն պահելոյ, մեծապատիւ մեծարեցաւ :

ՂԵՂԻ . Ո՛չ ապաքէն բռնադատութիւն իցէ այս . քանզի զ՛նչ փոյթ իցէ ինձ եթէ այսպէս եւ կամ այլաբռնակս ինչ բռնադատիցէք : Արդարեւ բռնոն լինիք ինձ . քանզի կարի դժուարին է եւ ոչ արդար ինչ յօժարութեան փեսայիցն մանաւանդ յիրս ազնուազոյնս զիմնադարձ լինել : Եւ արդ բազում անգամ յորժամ զբարեկամութենէ ածիցեմ զմտաւ, այն իմն առաւել արժանի խորհելոյ ինձ թուի, եթէ վասն տկարութեան ինչ արդեւք եւ կարօտութեան՝ ցանկացեալ իցէ մարդկան ընդ բարեկամութիւնն . զի բարերարք եւ երախտաւորք միմեանց լեալ, զոր ինքն չունիցի, զայն յայլմէ առնուցու, եւ ինքն եւս դարձեալ զայնր փոխարէնս հատուցանիցէ :

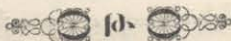
Այս ինչ սեպհական բարեկամութեան իցէ : Այլ այլ ինչ պատճառք պատուականագոյնք եւ գեղեցկագոյնք ի միջի կան, որ առաւել ընտաբոյսք եւ բարոյածինք են : Քանզի սէր յորմէ բարեկամութիւնն ¹¹ առնու զանուանումն, սկիզբն է ի մի միաբանութիւն զինամնն խառնելոյ : Օ՛ր բազում անգամ եւ ի նոցանէ եւս՝ որ կերպարանօք

բարեկամութեանն մեծարեալ պատուիցին, եւ վասն պատ-
շաճութեան ժամանակին պաշտօն առնուցուն, բազում
շահս եւ օգուտս մարթ է գտանել: Եւ ի բարեկամու-
թեանն չեք ինչ կեղծեօք կամ կերպարանեալ. եւ որ իցէ
ինչ ի նմին, ճշմարիտ է եւ ի յօժարութենէ կամացն
գործեալ: Ոյր վասն թուի ինձ եթէ բնութիւնն եւ ոչ
կարօտութիւն ծնեալ իցէ զբարեկամութիւն, եւ յօժա-
րութիւն սիրոյ եւ խնամոց, քան խորհուրդք եւ յիշատակ
շահից իրացն եւ օգտութեան: Օտորին հանգամանս
մարթ իսկ է եւ յանանոց ի միտ առնուլ, որք զիւրեանց
ծնունդան, եւ ծնունդքն եւս զիւրեանց ծնանելիան
այնպիսի ինչ սիրով սիրեն առ ժամանակ մի, որպէս զի
զիւրաւ մարթիցի որ խելամուտ լինել թէ որչափ ինչ
գութ ընդ միմեանս ունիցին: Եւ ի մարդիկ եւս իմն
աւելի յայանագոյն երեւիցի: Կախ ի սիրոյն որ ի ծննդոցն
եւ ի ծնանելեացն միջի կայցէ, զոր անհնարին ինչ եղեուն
եւեթ մարթի եղծանել: Երկրորդ անգամ անտի իսկ, զի
եթէ զայնպիսի ինչ որ գտանիցեմք, որում բնութեամբն
եւ բարութ միտքան եւ հաւանք եւ հաւատարք գտանիցիմք,
անդէն վաղվաղակի միտեալ յօժարիցիմք զնա սիրել,
քանզի համարիմք այնպէս թէ ճաճանչ իմն լաւութեան
եւ առաքինութեան ի նմին նշմարեալ տեսանիցեմք:

Չեք ինչ քան զառաքինութիւն ցանկալի, եւ ոչ՝ որ
այնպէս յօժարագոյն ի սիրել կազմիցէ: Քանզի զնոսա
եւս՝ զորս եւ տեսանեմք իսկ ոչ, վասն առաքինութեան
եւ լաւութեան՝ օրինակաւ իմն սիրեմք: Ո՞ այն որ իցէն՝
որ զՎայիոս Փարրիկիոս եւ զՄ. Աուրիոս, զոր եւ տեսեալ
իսկ չեցէ, բազում սիրով եւ խնամով չյիշիցէ: Եւ ո՞ որ
զՏարիուինոս Եմբարտաւան¹² եւ զԱպուրիոս Աասիոս
եւ զԱպուրիոս Մեղիոս չխոտիցէ: Ընդ երկուսն զօրա-
վարսն ընդ Պիւռեայ եւ ընդ Եննիբաղայ, մեծամեծ
մարտք պատերազմաց վասն պետութեան մղեցան յառա-
զացւոց աշխարհին: Օ՞ Պիւռեայ վասն նորա աղնուական
բարուցն՝ ոչ օտարոտի ինչ միտս ունիմք. իսկ զԵննիբաղ
վասն իւրոյ անագորոյն եւ գազանամիտ բարոյիցն՝ քա-
ղաքս այս ցանդ գարովեալ խոտեցէ:

Ապա եթէ այսպիսի ինչ լաւութեանն զօրութիւն իցէ, զի ի նոսին եւս՝ զորս եւ տեսանեմք իսկ ոչ, եւ որ եւս իմն մեծագոյն է, ի մեր իսկ թշնամիսն սիրիցեմք, զինչ զարմանք իցեն, թէ ոգիք մարդկան յուզեցին, յորժամ զնոցա՝ ընդ որս կենաց կցորդ կարիցեն լինել, զքաջութիւն եւ զլաւութիւն տեսանիցեն: Թէպէտ եւ հաստատագոյն լինի սէր յընդունելոյ անտի երախտիս բարեաց, եւ ի տեսանելոյ զինամն կամացն, եւ ի կցորդութենէ կենաց. զի այս ամենայն յորժամ յառաջին շարժումն անդր մտացն եւ սիրոյն յաւելցի, սքանչելի իմն յորդեալ բորբոքեսցի զթոյն յաճախութիւն: Իսկ եթէ ի տկարութենէ իմն ելեալ բարեկամութիւնն կարծիցի ումանց, որպէս զի իցէ ինչ ի միջի, որով իւրաքանչիւր ոք այնմ՝ որում ցանկայն, հասանիցէ, արդարեւ ի բազում անարգութիւն եւ ի չազնուականութիւն իջանիցի բարեկամութեան սկիզբն: Օ՛ ի կամին իմն թէ ի չքաւորութենէն եւ ի կարօտութենէ ծնանիցի: Աթէ այն այնպէս էր, ապա որչափ տկարագոյն եւ չքաւոր ոք զանձն համարէր, դոյնչափ պատշաճագոյն ի բարեկամութիւն գտանէր. որ չէ քանզի եւ չէ իսկ այնպէս: Օ՛ ի որչափ վտառհ յիւր անձն ոք իցէ եւ ազգի ազգի առաքինութեամբք եւ խնաստութեամբք այնպէս պարսպեալ եւ ամբացեալ, որպէս զի չեցէ ինչ ումէք կարօտ, եւ զամենայն ինչ որոց պէտտ ունիցի, յիւրում անձին բովանդակեալ գտանիցէ, եթէ ինդրիցէ այնպիսին բարեկամութիւն խառնել եւ ի նմին ցանգորդել, եւս իմն աւելի բարձրագոյն եւ յառաջագէմ ի նմին լինիցի: Արօտ ինչ ինեւ էր Ափրիկանոս. եւ ոչ երբեք. այլ եւ ոչ ես նովաւ կարօտ ինչ էի: Սակայն զարմացեալ ընդ նորա գեղեցիկ առաքինութիւնն, եւ նա եւս, թերեւս կարծեօք ինչ՝ զոր զբարուցն խոնց ունէր, սիրեաց զիս: Յաճախեաց զինամնն ստեպ կցորդութիւն կենաց: Աւ թէպէտ բազում եւ մեծամեծ օգտութիւնք զայնր զհետ եկին, այլ ոչ եթէ նոցին ակնկալութիւն պատճառք սիրոյն եղեն: Քանզի որպէս երախտիս այլոց առնեմք եւ առատամիտ լինիմք՝ ոչ զի շնորհս ինչ պահանջեմք, (զի ոչ եթէ ի վարձու տամք զբարերարութիւնն)

այլ զի անդատին ի բնածին բարուց մերոց մէտք եւ յօ-
 ժարք յառատամտութիւն եմք. դոյնպէս եւ զբարեկա-
 մութիւնն ոչ վասն վարձուց ինչ ակնկալութեան, այլ
 զի համօրէն հեշտակամութիւն նորին եւ շահ ի նմին իսկ
 ի սէրն բովանդակեալ կայ, պատշաճ համարիմք խնդրել:
 Սակայն նոքա՝ որ իբրեւ զանասունս անխօսունս զամենայն
 ինչ ի ցանկութիւն անդր ձգեալ տանիցին, կարի իսկ
 օտարոտի կարծիս զամանէ կարծեն: Եւ չեն ինչ զարմանք:
 Օ՛ր որ զիւրեանց միտս եւ զխորհուրդս զամենայն յայս-
 պիսի խոտան եւ յանարգագոյն իրս հաստատեալ եղեալ
 իցեն, չէ մարթ նոցա առնուլ ինչ յանձն ի բարձրակա-
 նացն եւ ի փառաւորացն եւ յաստուածեղնաց: Վմին
 իրի իսկ թողցուք ի բաց զայնպիսիսն ի բանից աստի մե-
 րոց, եւ հաւանեալ առցուք յանձն՝ եթէ զագղումն սի-
 րոց եւ զգութ խնամոց բնութիւնն ինքնին գլխովին ծնա-
 նիցի, յորժամ նշանակ լուութեան ընծայանայցէ. եւ
 որ այնմ ցանկանայցեն, մօտ երթեալ զնովմէ գիրկս
 արկանիցեն, զի ի պիտանութեան այնր՝ զոր սկանն սի-
 րել, եւ ի բարան վայելեացեն, եւ նմանագոյնք ի սէրն եւ
 հաւասարք լինիցին, եւ առաւել յօժարագոյնք ի բարե-
 րարել քան ի պահանջել: Եւ սոյն աղնուական մրցու-
 թիւն լինիցի ի նոցա միջի: Եւ յսպէս բազում շահք մե-
 ծաշահք ի բարեկամութենէն կթիցին, եւ սկիզբն նորա
 ի բնութենէ եւ ոչ եթէ ի տկարութենէ լինիցի, եւ
 առաւել հաստատագոյն եւ ճշմարտագոյն: Օ՛ր եթէ
 շահիցն ակնկալութիւն զբարեկամութիւնն խառնէր, ի
 նոցա փոփոխել լուծեալ քայքայէր: Եւլ քանզի չէ
 մարթ բնութեանն փոփոխել, յայն սակս եւ բարեկա-
 մութիւնք ճշմարիտք՝ տեւականք եւ մշտնջենականք են:
 Եւ ասիկ յայտ արարեալ ցուցաւ ձեզ սկիզբն եւ ծա-
 գումն բարեկամութեանն, եթէ ոչ ընդդէմ սոցին ինչ
 բանս ասել կամիցիք:

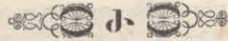
ՓԱՆՆԻՈՍ. Եւլ դու յառաջ զբանսդ մատու քան-
 զի ես փոխանակ ընդ սորա որ կրսերս է, ըստ իրաւանց
 իմոց երիցութեան առնեմ պատասխանի:

ՍԿԵՒՈՂԱ. Եւ կարի իսկ քաջ. վասն որոյ լուիցուք:

167
41

ՂԵՂԻ. Արդ լուարուք, արք պատուականք, զբարեկամութեան ճառան՝ զոր ես եւ Ակիպիոն բազում անգամ ի միջի մերում ճառէաք: Թէպէտ եւ ասէր նա թէ կարի դժուարին իցէ տեւել բաւել ի բարեկամութեան մինչեւ ցկատարած կենաց: Օ՛ր կամ վասն զի ոչ նոյն ինչ երկոցուն եւս օգուտ է, բազում անգամ քակի բարեկամութիւնն, եւ կամ զի զընկերհաշտութենէ ոչ զնոյն կարծիս ունին՝ բազում անգամ լուծեալ եղծանի: Ասան որոյ եւ ասէր իսկ եթէ բարք մարդկան հանապազ փոփոխին, մերթ ի ձախողանաց, եւ մերթ ի հասակացն զարգանալոյ: Աւ զառակ օրինակի սոցին ի մանկութեան տիոցն առնոյր. զի եւ կարի իսկ կարեւոր սէր մանկանցն բազում անգամ նուազէ, յորժամ ի չափ հասեալ զառնացի պատմութեանն զգենուցուն: Իսկ եթէ պահիցեն եւս մինչեւ ի տիս երիտասարդութեանն, այլ յայնժամ կամ ամուսնութեանն կուուիք, եւ կամ վասն օգտութեան ինչ իրիք, որում երկոքին միանգամայն չկարիցեն հասանել, լուծանի եւ քակի: Թէպէտ եւ իցեն ումանք՝ որ կարի յառաջադէմ ի բարեկամութեան իցեն, սակայն բազում անգամ եւ այն եւս եղծեալ ապականիցի՝ եթէ ի պատուոյ կուուս անկեալ կործանեցին: Այլ քան զամենայն ցաւ ժանտազործ եւ ապականիչ ի բարեկամութիւնս՝ ընչեցն ցանկութիւն է, զոր բազումք ունին. իսկ յաւագաց միջի վասն պատուոյ եւ սնապարծիկն փառաց մրցութիւնք եւ զկարի սերտ բարեկամն՝ անհնարին թշնամիս եւ ատելիս իրերաց դործեցին: Դարձեալ, եւս իմն մեծամեծ կուիք ծնանիցին, եւ բազում անգամ յիրաւի իսկ, եթէ այնպիսի ինչ ի բարեկամէն որ ինդրիցէ, որ չիցէ ինչ ի դէպ եւ վայելուչ, զի կամ սպասաւորք նորա անառակ ցանկութեանն, եւ կամ թիկունք եւ օգնական անիրաւութեան լինիցին: Օր եթէ չառնուցու որ յանձն, թէպէտ եւ դործ ազնուական դործէ, բայց սակայն նոցա՝ որոց չառ յանձն հաւանել, այնպէս իմն թուի եթէ զօրինօք բարեկամութեանն անցանիցէ. իսկ որ իշխիցենն զամենայն ինչ ի բարեկամացն ինդրել, յայտ իմն այնու առնեն,

եթէ եւ ինքեանք եւս վասն բարեկամին զամենայն առնելոց են : Արցա տրտունջքն՝ ոչ զբազմաժամանակեան ընտանութիւնն միայն ջնջեալ եղծանեն, այլ եւ ատերութիւնս մշտնջենաւորականս ծնանիցին : Այսչափ անհնարին աղէտք եւ տագնապք պատեալ պաշարեալ են զբարեկամութեամբ, որպէս զի թէ յայնմ ամենայնէ որ վերծանիցի, ոչ միայն գործ խնաստութեան գործիցէ, այլ եւ երջանիկ եւս ընիցի, որպէս Ակիպիոն ասէր :

ՁԵԼ

Նմին իրի նախ զայն իմն տեսցուք, թէ հաճոյ իցէ, եթէ որչափ ինչ յառաջագէմ արժան իցէ ընել սիրոյ ի բարեկամութեան : Աթէ ունէր բարեկամս Աորիողանոս, պարտ ինչ էր նոցա ընդ նմա ի մարտ պատերազմի ի վերայ հայրենի աշխարհին յառնել . միթէ կայր ինչ հարկ ի վերայ բարեկամացն Վիսկեղինեայ՝ որ թաղաւորութեան թեկն ածէր, եւ կամ Սպ. Մեղեայ՝ թիկունք եւ զօրաւիզն նոցին ընել :

Տի. Ղրակքոս յորժամ անհնարին տագնապս ի վերայ ընկերհաշտութեան հասուցանէր, տեսանէաք եթէ ի Ս. Տուբերոնեայ եւ ի զուգական բարեկամացն լքեալ թողեալ էր : Այլ Ս. Բզրսիոս կուճանացի ասպնջական ձերոց ընտանեացն, Ակեւորա, յորժամ եկն առ իս՝ զվասն ներերոյ թողութեան աղաչիցէ, մինչդեռ ի խորհրդեանն մօտ առ Ղինատ եւ առ Հոռպիղ բղեսաշխան էի, զայս ինչ պատճառս ածէր ի մէջ, զի ներիցեմ նմա . Այնչափ ինչ, ասէ, Տի. Ղրակքոս մեծարոյ էր ինձ, մինչեւ համարէի իմն եթէ զոր նայն կամիցի, պարտ իցէ ինձ առնել : Յայնժամ հարցիցնա . Աթէ կամէր զի հուր ի Ասպիտողոնն արկանիցես, իշխէիր եւ զայն առնել : Չկարէր նա, ասէ, այնպիսի ինչ կամել : — Այլ թէ կամէր : — Անայի, ասէ : Տեսանես քանի անարժան են բանքս . եւ արդարեւ արար իսկ այնպէս, մանաւանդ թէ եւս իմն աւելի անհնարին չարիս քան զոր ասացն, գործեայ : Գանդի Տի. Ղրակքեայ ոչ հնազանդ միայն եղել, այլ եւ գլուխ եւս խակագործ ստահակութեանն եկաց . եւ ոչ ընկեր լոկ եւ գործակից նորա մոլեգին կա

տաղութեանն, այլ եւ առաջնորդ եւս զանձն ընծայեցուցանէր: Յայն սակա վասն սորին անհանձարութեան զարհուրեալ ի նորոգ հարցափորձէն, մազապուր փախրստեայ յԱսիացւոց աշխարհն գնայր, եւ անձամբ զանձն ի թշնամեաց ձեռս մատնէր, եւ զանհնարին վրէժ ընկերհաշտութեանն լուծանէր: Արդ չէք ինչ չմեղադրութիւն յանցանացն՝ զոր վասն բարեկամին ոք յանցանիցէ: Աւ քանզի կարծիք առաքինութեանն՝ բարեկամութեան առիթ լինին, յորժամ յառաքինութենէն կասիցէ ոք, կարի դժուարին լինիցի այնուհետեւ բարեկամութեանն կալ յակաստանի:

Եթէ արդար ինչ համարիցիմք շնորհել բարեկամացն զամենայն ինչ զոր խնդրիցեն, եւ կամ ընդունել զոր ի նոցանէն խնդրիցեմք, կատարեալ յիմաստութեանն եմք, եթէ ոչ ախտք ինչ ի ներքս խառնիցին. այլ զայնպիսի ինչ բարեկամաց ասեմ, որ առաջի աչաց իցեն, զորս եւ տեսանիցեմքն իսկ, կամ զնոցին յիշատակս ցանդ ի մտի ունիցիմք, եւ կամ զի ամենեցուն յայտնի եւ ծանօթ իցեն: Ընդստին ի սոցանէ պարտ եւ պատշաճ է մեզ առնուլ օրինակս նմանութեան, եւ առաւել ի նոցանէ որ կարի միջամուկք յիմաստութիւնն իցեն:

Յայտ իսկ է մեզ եթէ Պապոս Եմիղեոս կարի ընտանութեամբ ընդ Ա. Ղուսկինեայ էր, քանզի այնպէս իմն ի նախնեացն ընկալաք, երկիցս բզեաշիք եւ համարակալք կային ի միասին. յիշատակի եւ այս եթէ յայնժամ Մ. Աուրիոս եւ Տի. Աորունկան ընդ սոսին եւ ընդ միմեանս եւս ընտանեգոյնք էին: Աւ արդ ո՞ ոք կարիցէ կասկած ի մտի ունել, թէ խնդրեաց ոք ի նոցանէ ի բարեկամէն իւրմէ այնպիսի ինչ՝ որ հակառակ հաւատարմութեանն եւ երգման եւ ընկերհաշտութեան իցէ: Այլ զինչ հարկ ի վերայ կայցէ այսպիսի ինչ ասել վասն արանցս այսոցիկ, զի եթէ խնդրէր եւս, չէր ընդունելոց, քանզի լաւք եւ առաքինաւորք էին արքն. իսկ արդ որ զայսպիսի ինչ յորժամ աղաչիցին՝ կատարիցէ, եւ կամ ինքն յայլմէ խնդրիցէ, ո՞չ ապաքէն գործ անարժան գործէ:

Ի սոյն մոլորութիւն զառաձան եւ Գ. Աարբոն եւ Աատոն. քանզի թէպէտ եւ ոչ ինքնին ի բռնութիւնս

Թեւակոխէին, բայց սակայն Տի. Գրակքեայ բռնու-
թեանցն հաճեալք՝ զնորին զհեա երթային. մանաւանդ
Գայիոս եղբայր Աստոնի՝ որ յառաջագոյն դոյզն ոք էր,
այլ այժմ եւ նա սաստիկ հակառակութեամբ ի վերայ
ընկերհաշտութեանն յարուցեալ է:

ԺԲ

Այսուհետեւ այս ինչ օրէնք ի բարեկամութեանն
հաստատեցին, մի անպատեհս ինչ խնդրել, եւ ոչ թէ
ի մէջ խնդրիցեն, կատարել: Օչ ոչ պատշաճ ինչ
չմեղադրութիւնն է, որ եւ ընդունելի իսկ չէ, յորժամ
խոստովան ոք լինիցի թէ վասն բարեկամին յանցուցեալ
իցէ, եւ կամ ընդդէմ ընկերհաշտութեանն ստահակեալ՝
եւ այնպէս կամիցի արդարանալ: Քանզի յայնպիսի
ինչ վայրի զետեղեալ եմք, Փաննիէ եւ Աիւեոդա, զի
հարկ ի վերայ կայ մեզ զհանդերձեալ դէպսն ընկերհաշ-
տութեանն կանխաւ տեսանել: Քանզի խոտորեցան սա-
կաւիկ մի բարք մեր եւ զնացք ի յօրինաւոր կարգաց նա-
խնեացն: Տի. Գրակքոս գուն եղեալ ջանայր թագ կա-
պել եւ զարքունական իշխանութիւնն առնուլ, որ եւ
թագաւորեաց իսկ սակաւ ինչ ամիսս: Իցէ տեսեալ եւ
կամ լուեալ սոյնպիսի ինչ ազգն Հոռոմոց: Սմին բա-
րեկամքն իւր եւ մերձաւորք յետ իւրոյ մեռանելոյ նմա-
նողք եղեն. զորոց զանհնարին չարիսն՝ զոր ընդ Աիւ-
պիոն անցուցին, չկարեմ առանց արտասուաց պատմել:
Քանզի Աարքոնի՝ որչափ ձեռնհաս էաք, վասն նորոգ
պատժոցն Տի. Գրակքեայ ներեցաք: Այլ թէ զինչ ակն
զռամկապետութենէ Ա. Գրակքեայ ունիցիմ, չէ համար-
ձակ ածել զմտաւ. քանզի հանապազ տարածանի ժանտն
եւ ապականութիւնն՝ որ սկսաւն, ապա ուրեմն ի կա-
տարումն երթեալ հասանիցէ: Տեսանէք իսկ ի տախտա-
կին եթէ որչափ ինչ փասք դործեալ իցեն յառաջագոյն՝
նախ Գաբինեան օրինօքն, եւ յետ երկուց ամաց Աասիա-
կանաւն¹³: Տեսանեմ եթէ զատեալ անջատեալ է ժո-
ղովուրդն ի ձերակուտէն, եւ կարծեօք խառնադանձ բազ-
մութեանն մեծամեծ իբր վճարին. քանզի բազումք այնմ

իմն ուշ ունին թէ զհարգ մարթ իցէ զայն առնել, եւ ոչ թէ որով օրինակաւ հակառակ կալ այնմ հնար իցէ:

Եւ ընդէր իսկ զայս ամենայն բանս յաճախիցեմ. այլ զե յայտ լինիցի եթէ ոչ որ առանց բարեկամաց յայսպիսի իրս մտաբերիցէ: Ոյր վասն պարտ եւ պատշաճ է պատուէր ի վերայ զնել լաւացն, զե թէ յայսպիսի բարեկամութիւն անգիտութեամբ ինչ անկեալ իցեն, մի ինչ համարիցին, եթէ՛ թէպէտ եւ անհնարին վնասս ընկերհաշտութեան բարեկամն հասուցանիցէ, չեցէ նոցա օրէն ի բաց ի նմանէ հեռանալ: Իսկ յոռեացն եւ անպիտանեաց պարտ է պատիժս սահմանել, եւ ոչ նուազագոյն ինչ նոցա՝ որ կցորդք եւ արբանեակք այլոց ի չարին իցեն, քան նոցին՝ որոց գտակն եւ առաջնորդ անօրէնութեան լեալ իցէ: Ո՞ր պայծառագոյն քան զԹեմիստոկղէս ի Յունաց աշխարհին եղեւ, ո՞ր հարստագոյն. որ մինչ զօրավարն էր ի պարսկական պատուրազմին՝ զՅունաց աշխարհ ի ծառայութենէն թափէր. այլ յորժամ վասն նախանձուն եւ ատելութեան յաշխարհն վտարէր, չունէր ժոյժ ապիրատութեան իւրոյ աշխարհին, որում պարտ էր տանել մտադէր մտօք:

Չայն ինչ զոր Խ. ամօք յառաջ Աորիողանն¹⁴ առ մեզ գործեալ էր՝ եւ նա գործեաց¹⁵: Իայց սակայն ոչ որ նոցա թիկունք եւ զօրաւիզն ընդդէմ հայրենի աշխարհին գտանէր. յայն սակա եւ երկոքին եւս անձանց արարին: Վմին իրի եթէ բարեկամութեանն բարբանօք կցորդ որ անօրինին լինիցի, ոչ միայն չէ պատշաճ չմեղադրութիւն զայն համարել, այլ եւ բազում պատիժս ի վերայ ածել, զե մի ինչ կարծիցի թէ համարձակ իցէ, յորժամ ի մարտ պատերազմի ի վերայ հայրենի աշխարհին բարեկամն յառնիցէ, ընկեր եւ գործակից նմին գտանել: Եւ քանզի սկիզբն այնմ ապիրատութեան եղեւ, կարի կասկածեմ զե մի առ յապա ժամանակս սոյն աղէտք եւ մերում հայրենեաց հասանիցեն: Իսկ ինձ քան զայժմու պայմանաց ընկերհաշտութեանն, աւելագոյն զհանդերձելոցն՝ յորում յետ խնց մեռանելոյ գտանիցի, հոգ ի մտի կայ:

ժ. Գ.

Այսուհետեւ սոյն այս առաջին օրէնք բարեկամութեանն հաստատեցի, զի իրս վայելուչս ի բարեկամէն խնդրիցեմք, եւ վասն նոցա դործս լաւութեան գործիցեմք: Մի ինչ կայցեմք մնայցեմք դանդաղեալք, զի խնդրիցէ ոք ինչ ի մէնջ: Հանապաղ փոյթն եւ յօժարութիւն մօտ կայցէ եւ յապաղութիւնն քաջ ի բաց հեռագոյն: Բազում համարձակութեամբ եւ յօժարութեամբ տայցեմք խորհուրդս: Ղոխութիւն բարեկամացն որ թելադիրն եւ յորդորիչ ի լաւ անդր լինիցին, բազում զօրութիւն ունիցի, զոր ի կիր արկանիցէ ի խրատել՝ ոչ միայն յայանապէս եւ համարձակութեամբ, այլ եւ յորժամ հարկ ի վերայ կայցէ, սաստիկ բանիւք սակայն պարտ եւ պատշաճ է, զի եւ նա զոր խրատիցէն, մտադիւրութեամբ անսայցէ:

Ինչ այսպէս թուի եթէ ոմանց՝ զորոց լեւժ թէ իմաստունք ի Յունաց աշխարհին կարծիցին, ցանգ նորանչան եւ զարմանալի իրս ասելոյ փոյթ ի մտի կայ, եւ զամենայն իրաց բազում նուրբ բանիւք ճառ արկանելոյ: Ախոցն այնպէս իմն թուի եթէ արժան իցէ խորշել ի բազմացն բարեկամութենէ, զի մի հարկ ինչ լինիցի միումն վասն բազմաց ի հոգս եւ ի վարանս մտանել. եւ զարձեալ թէ իւրաքանչիւր ումէք իւր իրք շատ եւ բաւական իցեն. իսկ օտարօտի ինչ իրաց միջամուխ լինել կարի ծանրատաղտուկ իցէ: Առաւել հեշտական է, ասեն, ընդարձակագոյն զերասանակս բարեկամութեանն թողուլ, զոր թէ կամիցիս, ձգեալ ամփոփիցես, եւ յորժամ ախորժիցես, ի բաց արձակիցես: Քանզի անկասկածն լինել, ասեն, դուխ երանելի կենաց է, յորում չկարիցէ ոգին վայելել, եթէ ինքն միայն առանձին վասն բազմաց ի տագնապ երկանց գտանիցի:

Իսկ կէսք եւս իմն անպատեհագոյնս եւ անհեղեղս բարբառին, զորս սակաւիկ մի յառաջ կարճառօտիւք համառօտս յանդիման կացուցաք, թէ վասն պաշտպանութեան եւ օգնականութեան, եւ ոչ վասն սիրոյ եւ խնամոց՝ բարեկամութեան արժան իցէ ցանկանալ: Վասն որոյ որչափ ուրուք ոյժ, ասեն, սակաւ իցէ եւ դոյզն զօ-

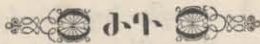
րութիւնն, դոյնչափ աւելագոյն բարեկամութեան ցանկանայցէ. դմին իրի իսկ կանայք առաւել քան զարսն զբարեկամութեան պաշտպանութիւն խնդրեն, եւ անինչքն քան զընչաւէտսն, եւ եղուկքն՝ քան զայնոսիկ՝ որ երանիկքն եւ երջանիկք հաշուիցին:

Ա մեծապայծառ իմաստութեան. քանզի թուի իմն թէ զոսկէճաճանչ արեգակն յաշխարհէ բառնայցեն, որ փոյթ յանձին կալեալ ճգնիցին ջնջել զբարեկամութիւնն ի կենաց մարդկան, քան զոր չէ մեր պնուադոյն ինչ եւ հեշտական յանմահ զիցն ընկալեալ: Քանզի զինչ այն անկասկած հանդիսան իցէ, որ թէպէտ եւ ցանկալի եւ տենչական է, սակայն է ուրեք զի հարկ է մերժել զայն եւ հալածել. չէ ի դէպ ի վայելուչ ինչ իրաց եւ ի դործոց լաւութեան ի բաց խորշել, զի մի ի հոգս եւ ի տատանութիւն անկանիցիմք: Օ ի եթէ է ի հոգոց փախչիցիմք, հարկ է եւ յառաքինութենէն ի բաց սրանալ. քանզի առաքինութեանն պարտ եւ պատշաճ է բազում հոգովք եւ անհնարին աշխատութեամբք զիւր հակառակսն մերժել. որպիսի ինչ լաւութեանն՝ զյուռութիւն, եւ զգաստութեանն՝ զղանկութիւն եւ ժրութեանն՝ զվհատութիւն: Այր վասն տեսանեմք եթէ գործք անիրաւաց՝ արդարոց բազում ցաւոց պատճառք լինիցին, եւ տկարացն՝ քաճացն եւ առաքինեաց. նոյնպէս եւ որ պարկեշտութեան կեանս կեցեն, ընդ այլոց խառնակեցիկ կեանս կարի տրամիցին: Ապա առաքինաւոր եւ հաստատուն ոգւոյ է խնդալ եւ ուրախ լինել ընդ լաւութիւն, եւ ընդ նոցին հակառակսն տրամել եւ ախրել:

Ամին իրի իսկ եթէ ցաւք ինչ ի միտս իմաստնոյ անկանիցին, որ անկանիցին իսկ եթէ չհամարիցիմք թէ բնութիւն մարդկեղէն խլեալ իցէ ի սրտէ նորա, ապա զինչ պատճառք իցեն զբարեկամութիւնն ի կենաց բնաջինջ առնելոյ, զի մի վիշտս ինչ վասն այնորիկ հասանիցէ վշտանալ: Օ ի եթէ զյոյզս շարժմանց ոգւոցն ի բաց բառնայցեմք, ոչինչ ընդհատ այնուհետեւ, ոչ ի ճարակաւորաց միայն, այլ եւ ի քարէն եւ ի փայտէ եւ յայլոց ինչ սոցին նմանեաց մարդն գտանիցի: Քանզի ոչ եթէ, որպէս ոմանք դանդաչեն, երկաթի ինչ

իցէ առաքինութիւն, այլ որպէս եւ յայլ եւս իրս, նոյնպէս եւ ի բարեկամութեան՝ քաղցր եւ համբոյր է, որպէս զի ընդ բարիս բարեկամին ուրախ լինիցի, եւ ընդ նորա վիշտս տրտմիցի: Ասան այնորիկ նեղութիւնն այն եւ անձկութիւն չէ ձեռնհաս զբարեկամութիւն ի կե- նաց բառնալ, որպէս եւ ոչ առաքինութիւնն, վասն զի հոգս եւ տառապանս ունի, խոտան ինչ իցէ:

Այլ յորժամ բարեկամութիւն որ ընդ այլում խառ- նիցէ, որպէս կանխագոյն ասացաք, այս ինքն է եթէ նշանակ ինչ առաքինութեան յուրուք վերայ երեւիցի եւ մեւս եւս որ առաքինի երթեալ ընդ նմին միաբանի- ցի, հարկ է թէ սէր անտի ծնանիցի:

Քանզի զի՛նչ ինչ անպատեհագոյն քան զայն կայցէ, զզուր եւ զանտի իրս, որպիսի ինչ զպատիւս եւ զփառս, զշինուածսն եւ զհանդերձս եւ զայն եւս զմարմնաւոր սպասան ինդրել եւ նոքօք ուրախ լինել, եւ չհաճել ինչ ընդ ոգի առաքինի, որ կարիցէ ինամն ընդունել եւ զայնր փոխարէնս հատուցանել: Քանզի զի՛նչ քաղ- ցրագոյն եւ հեշտականագոյն քան զհատուցումն ինամոց եւ քան զփոխարէնս սիրոյ եւ երախտեաց:

Իսկ եթէ զայն եւս ի նոյն յարեալ յաւելուցումք, զոր յիրաւի իսկ մարթ է յաւելուլ, թէ չեք ինչ՝ որ այն- պէս յոժարեցուցանել եւ յինքն յանկուցանել կարիցէ, որպէս նմանութիւն բարուցն ի բարեկամութեան, զիւ- րագոյն լինիցի այնուհետեւ հաւանել, թէ արդարեւ լաւք զլաւսն սիրիցեն եւ զիրկ ընդ խառն ընդ միմեանս լինիցին, որպէս թէ մերձաւորք եւ ազգականք եւ բնու- թեամբն իսկ զօգեալք ընդ իրեարս իցեն: Օ՛ր բնութիւն քան զամենայն ինչ աւելագոյն իւրոց նմանեաց ցան- կանաց եւ զնոսին ձգեալ առ ինքն ժողովէ: Ասան որոյ այս իսկ յայտ է, Փաննիէ եւ Ակեւոզա, որպէս ինձ թուի, եթէ ի լաւաց միջի ի հարկէ իմն ծնանիցին սէր եւ ընդեկական ինամք, որ աղբււր բարեկամութեանն է ան- զըստին ի բնութենէ կարգեալ. այլ այնմ լաւութեան եւ խառնիճաղանձ բազմութիւնն եւս հաղորդ է: Քանզի

չէ ինչ տմարդի առաքինութիւն, եւ ոչ աննուէր եւ ամբարտաւան իցէ. որ ամենայն իսկ համօրէն ազգաց պաշտպանէ, եւ զնոսին ազնուազոյն դարմանէ. որ թէ խորշէր ինչ եւ դարշէր ի սիրոյ խառնազանճ ուսմիւն, ապա եւ առնէր իսկ ոչ այնպիսի ինչ: Աւ դարձեալ թուի իմն եթէ որ վասն շահից ինչ անկայութեան բարեկամութիւնս կերպարանիցի, զցանկալի զօր բարեկամութեան ի բաց բառնայցէ: Քանզի ոչ այնպէս օգտութիւնն որ ի բարեկամէն ծնանիցի, որպէս նորին սէր ուրախ առնիցէ. եւ յայնժամ քաղցր եւ հեշտական գործ բարեկամին լինիցի, յորժամ սիրովն եւ յօժարութեամբ գործիցի: Իսկ վասն կարօտութեան զբարեկամութիւնն ունել, այնչափ ինչ օտար եւ անընտանի է, զի նոքին որ բազում ինչս եւ արարս ունիցին, եւ հանճարով եւս եւ քաջութեամբ զարգարեալք եւ ամրացեալք՝ չկարօտանայցեն ումեք, առատամիտք եւ երախտագործք ի բարեկամութեան լինին: Աւ չգիտեմ թէ հարկ ինչ իցէ բարեկամին չկարօտանալ իւրք: Քանզի զհարգ իսկ մարթ էր մերոյ սիրոյն երեւել, եթէ ոչ մերովք խորհրդովք եւ վաստակովք ի խաղաղութեան ժամանակի եւ ի պատերազմի կարօտ ինչ լինէր Ակիպիոն: Այսուհետեւ յայտ իսկ է թէ ոչ բարեկամութիւնն վասն օգտութեան իցէ, այլ օգուան եկն զհետ բարեկամութեան:

ՃԻ

Ապա չէ իսկ ի դէպ ունինդիր լինել նոցա՝ որ անձնատուր գրգանաց եւ փափկութեանց իցեն, յորժամ զբարեկամութենէ՝ որում չիցենն տեղեակ, այնու զի ոչ վարեալ նովաւ իցեն, եւ ոչ մտօք զհանգամանսն ծանուցեալ, ճառիցեն: Օ՛ր ո՞ այն որ իցէ որ ոչ սիրել զոք կամիցի, եւ ոչ սիրելն ումեք լինել, յորժամ ի լուութեան եւ ի յղկութեան համօրէն իրաց կեանս վարիցէ: Իռնաւորաց են այս կեանք, որ ամենեւին լոկ ի հաւատարմութենէ եւ ի սիրոյ են, եւ չէ իսկ մարթ հաստատութեամբ վստահ ի նոցա խնամն լինել. ամենայն ինչ ցանգ կասկածանօք է, բնաւ ի վարանի. իսկ բարեկամութեան եւ ոչ սակաւ ինչ նշմարանք ի նմին երեւին: Քան-

զի ո՞ր սիրիցէ զայն՝ յորմէ երկնչեցին, եւ կամ զնա՞ որ ի նմանէն երկիցէ: Պահել պահեն զբարեկամութիւնն առ ժամանակ մի կերպարանօք միայն, այլ յորժամ անկանիցին, որպէս բազում անգամ դէպ լինիցի, յայնժամ ապա զիւրին իցէ ի միտ առնուլ թէ որչափ աղքատք ի բարեկամաց էին: Պատմեն իմն եթէ Տարկուինոս ի ժամանակի վտարանդութեանն խօսեցեալ իցէ այսպէս զտոյն ձեւ. Եւ յժամ իսկ ծանեայ թէ ո՞րք ի բարեկամաց իմոց ճշմարտութեամբ զբարեկամութիւնն ունէր, եւ ո՞ր կերպարանօք եւեթ, քանզի չեմ ձեռնհաս փոխարէնս ինչ ումեք առնել: Թէպէտ եւ զարմանք թուին ինձ, թէ զիւրդ կարաց նա ունել բարեկամս նովին ամբարտաւանութեամբ եւ ժպրհութեամբ: Եւ որպէս բոյս բարուց նորա զորմէ ասացաքն, չկարէր ճշմարիտ բարեկամս յարգարել, սոյնպէս եւ իշխանութիւն հարստացն, արդել եւ խափանիչ հաւատարիմ բարեկամութեանն լինիցին: Օր բախան ոչ միայն կոյր եւ զաչացու է, այլ եւ զայնոսիկ՝ որ ի նմին շաղեալ պատեալ իցեն՝ կոյրս յարգարէ: Վասն որոյ իւրեանց յամուութեամբն եւ խնուութեամբ արտաքս իմն ըստ մարդկեղէն բնութիւնն ելանեն. եւ այնուհետեւ քան զամենայն ինչ դժնդակագոյն եւ ան հանդուրժական անհանձար բախտաւորն գտանի: Եւ այնմ եւս արժան է ուշ ունել, զի որ յառաջագոյն ընդելական վարս ունէին, իբրեւ յիշխանութիւն եւ յաւազութիւն հասանիցեն, զհին բարեկամն խոտան եւ ընկեցիկ համարին, եւ նորոյն ի խնդիր լինիցին: Եւ զինչ քան զայն անհանձարոյ կայցէ, զի զոր միանգամ ընչեւք եւ արարովք եւ զօրութեամբ կարիցեն արկանել ի բուռն, որպիսի ինչ երիւարս անհամարս, բազում դասակս ծառայից եւ սպասաւորաց, եւ այլ եւս գունակ գունակ պատմութեանս բազմապայծառս եւ սպասս պատուականս, զամենայն կազմեն եւ պատրաստեն, եւ չառնեն ինչ փոյթ բարեկամս ունելոյ, որ մեծապայծառ եւ դեղեցիկ կարասի է կենաց մարդկան: Քանզի զայլ ինչ իրս յորժամ պատրաստիցեն, չգիտեն ո՞ւմ պատրաստեն, եւ ոչ ոյր վասն աշխատն լինիցին. զի որ գեր ի վերոյ ուժգնութեամբն իցէ, նորա իսկ է այն ամենայն: Իսկ բարեկամութեանն ստացուած կայ մնայ հաստատուն եւ

ստոյգ իւրաքանչիւր ումեք՝ որ զայն ստանայցէ . որպէս զի եթէ պարգեւք բախտին մնայցեն , սակայն որ լքեալ եւ զրկեալ ի բարեկամաց իցէ , չկարէ քաղցր եւ հեշտահան կեանս ունել : Այլ վասն սորին մինչեւ ցայս վայր :

Ճ.Օ.

Բայց այժմ պարտ եւ պատշաճ է եւ զսահմանս բարեկամութեանն կարգել , այս իսկ է զպայման սիրելոյ : Արիս ինչ կարծիս վասն սորին իրաց լեալ տեսանեմ . բայց սակայն եւ ոչ միում ի նոցանէ առնում յանձն հաւանել : Առաջինն այս ինչ է թէ այնպիսի ինչ սէր ընդ բարեկաման ունիցիմք , որպէս ընդ մեր իսկ անձնն ունիմք : Աւ երկրորդն՝ թէ մեր գութն կշիռ հասարակ դթոյ բարեկամացն՝ զոր առ մեզն ցուցանեն , գտանիցի : Իսկ երրորդն՝ թէ որչափ ինչ մեծարդի զանձն որ հաշուիցի , նոյնչափ եւ ի բարեկամէն համարիցի : Չառնում յանձն եւ ոչ զմին ի կարծեացն : Օի առաջինն՝ որ ասէն , եթէ իւրաքանչիւր որ նոյն եւ միօրինակ խնամովք եւ անձին եւ բարեկամին դարման տանիցի , քաջ ի բաց հեռի ի ճշմարտութենէն է : Վանդի բեւր ինչ իրք են՝ զորս թէպէտ եւ վասն մեր չառնիցեմք , վասն բարեկամաց յօժարագոյնս կատարեմք : Արպիսի ինչ , աղաչել զանարժանն եւ կամ յողերս անկանել , դառն եւ սաստիկ բանիւք յարձակել ի վերայ ուրուք , եւ բազում սաստկութեամբ հալածական առնել , ի մեր իրս չեն վայելուչ , բայց սակայն յիրս բարեկամացն կարի պատշաճահան եւ վայելուչ իցեն : Աւ է ուրեք զի արք լաւք բազում ինչ յիւրեանց արարոցն ծախեն , զի ի նոսին բարեկամքն քան ինքեանք վայելեացեն :

Իսկ երկրորդ կարծիք այն իսկ է , որ սահմանէ զբարեկամութիւնն կշիռ երախտեօքն եւ խնամով : Սովին իսկ այսու նուազիցի եւ ամիսփիցի բարեկամութիւնն : Ինձ այսպէս թուի եթէ ճշմարիտ բարեկամութեանն արժան իցէ մեծագոյն եւ առատագոյն լինել , եւ ոչ այնպէս հաւաստեալ միտ դնել , զի մի աւելագոյն քան զոր ընկալան՝ հատուցանիցէ : Աւ ոչ երկնչել ինչ պարտ իցէ թէ մի ինչ ի բարեկամութեանն զուր եւ ընդ

վայր վառնիցի կամ յերկիր հեղուցու, եւ կամ կարի իմն զիղեալ ազխաղխիցի:

Եւս իմն վատթարագոյն երրորդ սահմանն է՝ որ աւէն, թէ զնոյն ինչ կարծիս զոր զանձնէ որ ունիցի, եւ բարեկամին պարտ իցէ ունել: Քանզի են իսկ ոմանք՝ որ կարի վեհերոտքն են, եւ չունին ինչ ակն ինչս յաճախելոյ եւ երջանիկ կեանս կելոյ: Ապա ոչ բարեկամի ինչ է նմանող նորա վհատութեանն լինել, այլ մանաւանդ գուն եղեալ ջանալ, զի քաջալերս նորա ոգւոյն մեղկելոյ եւ լքելոյ մատուցանիցէ, եւ խորհուրդս աղնուականս, եւ բազում ակնկալութիւն ի նորա միտան արկանիցէ: Այսուհետեւ պարտ եւ պատշաճ է այլ իմն սահմանս կարգել բարեկամութեանն. բայց զայն նախ կամիմ յայտ առնել, զոր Ալիպիոն սովոր էր յանգիմանել: Չիք ինչ, ասէր, բարբառ թշնամի եւ հակառակորդ բարեկամութեան քան զայնր՝ որ ասիցէն, թէ այնպէս զբարեկամն արժան իցէ սիրել, որպէս թէ երբեմն զնա ատելոց իցէ, եւ չառնոյր իսկ յանձն հաւանել եթէ այս Բիանդեայ բանք իցեն՝ որ յեւթն իմաստնոց համարի էր, այլ կճծոյ ուրումն եւ փառասիրի, կամ այնպիսեոյ ուրուք՝ որ զամենայն ինչ յիւր զօրութիւնն ձգիցէ: Քանզի զկարգ բարեկամ լինել որ կարիցէ՝ որ համարիցին եթէ մարթ է նմա ի թշնամութիւն զառնալ: Թէ այնպէս ինչ էր, հարկ իսկ էր ցանկալ եւ փափաքել, զի բարեկամն յաճախագոյնս յանցանիցէ, որով բազում պատճառս գտանիցէ զնա ըստգտանելոյ. սմին հակառակ ընդ ուղղութիւնս բարեկամին եւ ընդ հանգիստ նորա պարտ էր խանտալ եւ տրտմել եւ նեղեալ տազնապել:

Ասան որոյ այս պատուէր, որ ուրուք եւ իցէ, բարեկամութեան կորուսիչ կարէ լինել: Օայն առաւել արժան էր պատուիրել, զի այնպէս փոյթ յանձին ունիցիմք ի յարգարելն բարեկամութիւնս, զի մի զոր կարիցեմքն երբեմն ատել, սկսանիցիմք սիրել: Իսկ եթէ ի ժամանակի ընտրութեանն ոչ բարւոք եւ ըստ պատշաճի ընտրեալ իցեմք, այնպէս իմն Ալիպիոնեայ թուէր, թէ առաւել պարտ եւ պատշաճ իցէ այնմ տանել եւ ոչ զժամանակս թշնամութեանն ածել զմտաւ:

❖ ❖ ❖ ԺԷ ❖ ❖ ❖

Եւ արդ ինձ այսպէս թուի, եթէ զայս ինչ սահմանս արժան իցէ ի կիր արկանել, զի բարեկամքն բարս անարատս եւ ազնուականս ունիցին, եւ յամենայնի եւ ի բնաւի՛ եւ ի խորհուրդս եւ ի կամս հաղորդք եւ միաբանք իրերաց լինիցին: Արպէս զի եթէ հարկ ինչ լինիցի անարժան կամաց բարեկամացն ձեռնտու լինել, յորժամ կամ կեանք նոցա եւ կամ համբաւ ի վտանգի կայցէ, պարտ է ի ճանապարհէն խոտորել, միայն թէ մի անպատեհ ինչ եւ առականաց իրքն իցեն: Օ՛հ է ինչ սահման, ցորվայր մարթ է ներել բարեկամութեանն: Բայց սակայն եւ զհամբաւոյ չէ պարտ անփոյթ առնել, եւ ոչ դոյզն ինչ կազմած համարելի է զինամս քաղաքացեացն. զոր ողբանօք եւ սուտակասպասութեամբ ստանալ բազում ամօթոյ եւ ծանականաց իրք են: Օ՛տաւաքինութիւնն՝ որում սէրն ստէպ երթայ զհետ, չէ արժան ի բաց մերժել: Բազում անդամ տրանջէր իմն եւ հեծէր Սկիպիոն, քանզի միւսանդամ առ նա զամ, զի նորա իսկ են ամենայն բանքս վասն բարեկամութեան, թէ կարի մտադիւրագոյն են մարդիկ յայլ ամենայն իրս, քանզի կարեն ասել եթէ որչափ ինչ օգիս եւ այժիս իւրաքանչիւր ոք ունիցի, այլ թէ քանի բարեկամք իցեն նոցա, չկարեն յայտ առնել. վասն զիսաշինս ստանալոյ ցանդ ջանան եւ ճգնին, այլ վասն զբարեկամնն բնտրելոյ չունին ինչ փոյթ յանձին, եւ չունին ինչ նշանս եւ ծանօթս՝ որովք բնտրել մարթայցեն թէ ո՞րք պատշաճ ի բարեկամութիւնն իցէ: Պարտ եւ պատշաճ է բնտրել զայնպիսիս՝ որ հաստատունքն եւ անշարժք իցեն եւ ամենեւին իսկ պնդագոյնք. այլ այսպիսիքն դուն ուրեք եւ անօսր գտանիցին. զորոց եւ դատաստան առնել կարի դժուարին իցէ այնոցիկ՝ որոց չիցէ զփորձ առեալ. իսկ զփորձ անգէն ի բարեկամութեան պարտ է առնուլ: Ե՛յսպէս բարեկամութիւնն կանխէ քան զդատաստանսն, եւ չտայ թոյլ զչափ առնուլ եւ փորձել:

Եւ արդ առն իմաստնոյ է զառաջին եռանդն սիրոյ եւ բարեկամութեան ի չափու ունել, եւ զնոսին իբրեւ զկառս վարել. զի զոր օրինակ կառավար խելամուտ նախ

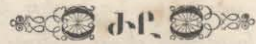
զփորձ զերիւարացն առնու, նոյնպէս եւ նա նախ խեղա-
մուտ բարուց բարեկամացն լեալ յիրս ինչ, այնպէս զբա-
րեկամութիւնն արկանիցէ ի կիր: Ոմանք վասն սակա-
արծաթոյ բազում անգամ երեւիցին թէ որչափ թե-
թեւք իցեն, եւ կէսք եւս՝ որ սակաւութն չչարժիցին,
ի յաճախագոյնն ճանաչին: Այլ եթէ գտանիցին եւս
ոմանք՝ որ համարիցին եթէ կարի անարդն եւ խոտան իցէ
զինչս քան զբարեկամութիւն նախամեծար առնել, ուր
ուրեք մարթ իցէ գտանել զայնպիսի որ՝ որ զպատիւս եւ
զաւագութիւն, զիշխանութիւն, զհարստութիւն եւ զճո-
խութիւն չհամարիցի լաւագոյն քան զբարեկամութիւնն.
զի յորժամ ի մի կոյս այս ամենայն դնիցի, եւ ի մեւս
թեր բարեկամութեանն օրէնք, ոչ առաւել ընդ սոսա
քան ընդ այն կամիցին: Քանզի ի խոտել զաւագու-
թիւն տկար եւ անգորական գտանի բնութիւն. որում՝
եթէ լքեալ թողեալ որ զբարեկամութիւնն՝ հասանի-
ցէ, համարի իմն եթէ վաղվաղակի ի մոռացօնս այն ան-
կանիցի եւ ջնջիցի, այնու զի ոչ վասն դոյզն ինչ պատ-
ճառանաց զբարեկամութեամբն զանց արար:

Վասն որոյ կարի դժուարին է ի նոսա՝ որ ի պա-
տուի իցեն եւ յիրս պետութեան գեղերիցին՝ ճշմարիտ
բարեկամութիւնս գտանել: Քանզի ուր ուրեք գտա-
նիցեմք զայնպիսի ինչ որ, որ զպատիւս բարեկամին նա-
խամեծար քան զիւրն առնիցէ: Աւարդ զհարգ. որչափ
ծանր, քանի դժուարին բազմաց երեւիցի ընկեր եւ կցորդ
վշտաց լինել: Դժուարին է գտանել՝ որ զայնպիսին
առնուցու յանձն: Թէպէտ եւ քաջ ասաց Աննիոս, եթէ

ԲԱՐԵԿԱՄ ԺՇՄԱՐԻՏ ՏԻՐՍ ՏԵՂՏԵՂՈՒԿՍ ԵՐԵՒԻ.

սակայն երկու ինչ իրք են որ յայտ արարեալ ցուցա-
նեն թէ որչափ ինչ թեթեւք եւ տկարագոյն են բա-
զումք, յորժամ կամ յաջողութիւնս զբարեկամն խո-
տիցեն եւ ընդ վայր հարկանիցեն, եւ կամ ի չաջողու-
թիւնսն լքեալ թողուցուն:

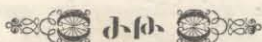
Իսկ որ յերկօսին եւս պնդադոյն եւ հաստատուն եւ անշարժ զանձն ի բարեկամութեանն ընծայեցուցանիցէ, զայնպիսին ի դուն ինչ եւ անօսր մարդկան համարոյ, մանաւանդ թէ եւ ի կարգէ դիցն արժան է համարել :

Այլ հիմն նորա հաստատութեանն եւ անմեղիութեան՝ զոր ի բարեկամութեանն խնդրիցեմք, հաւատարմութիւն է: Օ՛ր ինչ առանց հաւատարմութեան իցէ, այն եւ հաստատուն իսկ չէ: Աւ դարձեալ, զանկեղծաւորն եւ զընդել, եւ որ հըրեական բարս ունիցի՝ պարտ է ընտրել, զի այս ամենայն հաւատարմութեան է: Իսկ միտք կամակոր եւ բազմադիմի չկարէ հաւատարիմ լինել, եւ ոչ՝ որ ընդ նոյն ինչ չհաճիցի:

Մարթ իսկ եւ պատշաճ է եւ զայն եւս յարել ի սոյն, զի մի յօժարութեամբ զբարեկամն բամբասիցէ եւ կամ եթէ զյանցանաց բարեկամին ամբաստան որ լինիցի՝ հաւատայցէ. որ արդի ճառեալ հաւատարմութեանն ակն է: Սովին իսկ այսուիկ առնի ճշմարիտ այն, զոր անդ ուրեմն իսկզբանն ասացաք, եթէ բարեկամութիւնն ի լաւն եւեթ գտանի: Քանզի արք լաւք՝ զորս եւ իմաստունս եւս մարթ է անուանել, զերկուս զայս ի բարեկամութեանն պահեն. նախ այնմ իմն ուշ ունին զի մի ինչ կեղծեօք եւ կերպարանօք լինիցի, քան զի անկեղծաւոր մտաց է յայտյանդիման զըսովել, եւ ոչ կերպարանօք զմիտան բարեքել: Արկրորդ անգամ՝ զի ոչ միայն զկերպարտութիւնն՝ որ զբարեկամէն լինիցին, ջանան մերժել, այլ եւ ինքեանք եւս չունին կասկած ինչ ի մտի, եւ չհամարին իսկ թէ ցանգ սակաւիկ ինչ զրկանս հասանիցէ նոցա ի բարեկամէն կրել:

Դարձեալ պարտ եւ պատշաճ է քաղցրախառն բանս եւ բարս բարեբարս ի սոսին յաւելուլ, որ չափ ինչ հանդերձանք բարեկամութեան են: Քանզի տխուրն տրտմութիւն եւ դժնդակութիւն ծանր եւ տաղտուկ է. իսկ բարեկամութիւնն պարտի մեղմադոյն եւ քաղցրադոյն լինել եւ յամենայն ընտանութիւնս յօժարադոյն:

Այս յայտ վայրի խնդիր ինչ դժուարին, եթէ արժան իցէ զբարեկամն նորս՝ զարժանաւորս բարեկամութեան, քան զՏինան մեծարոյս համարել, որպէս զերկարս մատաղս քան զԾերացեալսն նախամեծար առնեմք։ Ո վարանք որ անարժան են մարդոյ, զի ոչ եթէ ի բարեկամութենէն հանգոյն այլոց իրաց պարտիմք յազել։ Ամենայն ինչ՝ որ բազմաժամանակեայն է, իբրեւ զգինի հին քաղցրագոյն պարտի լինել, եւ արդարեւ ճշմարիտ է այն որ ասին, թէ Պարտ է բազում գրիւս աղի ճաշակել ի միասին, զի լցցի բարեկամութեանն պաշտօն։

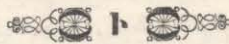
Այլ զիս նորս եթէ յոյս ինչ անկալութեան մատուցանիցեն, որպէս զի մարթ իցէ զնոցա պտուղն, որպէս ի տունկսն մրգաբերս, տեսանել՝ չէ պարտ մերժել, սակայն զհնութիւնն արժան է պահել յիւրում կայի։ Քանզի զօրութիւն կանխութեանն եւ ընդերութեան կարի մեծագոյն է։ Աւ վասն նորին իսկ երկարին՝ զորմէ այժմ յիշեցաք, եթէ չեցէ այլ ինչ արդել, չեք ոք որ ոչ այնու ընդ որ սովորեալն է, առաւել յօժարութեամբ պաշտիցի, քան նովաւ՝ որ թերավարժն եւ տրմուզ իցէ. եւ ոչ միայն յայտ՝ որ շնչաւորն է, այլ եւ յանշունչսն եւս բազում զօրութիւն սովորութիւնն ունի. զի եւ ի լեռնային եւ յանառաւսիտ վայրս, յորս երկայնաձիգ ժամանակս դադարեալ իցեմք, ուրախ լինիմք։

Սակայն կարի իսկ մեծ է ի բարեկամութեանն՝ աւազին հաւասար կրտերոյն լինել։ Քանզի բազում անգամ մեծամեծ առաւելութիւնք յուրուք վերայ գտանին, որպիսի ոք Սիլիոնն, զի այսպէս ասացից, ի մերում ժողովե էր։ Ոչ քան զՖիդոս եւ զՍուպիդիոս եւ կամ զՄուսիոս եւ քան զԽոնարհագոյն եւ զպատմական բարեկամս առաւել զանձն համարէր։ Աս եւ զՍ. Մաքսիմոս զիւր եղբայր, զայր ազնիւ, որ չէր ինչ իւրից հաւասար նմին, այլ քանզի երէց էր տիովքն, իբրեւ զաւագ պաշտէր, եւ կամէր թէ իւրքն ամենայն աւաղագոյնք քան զինքն լինիցին։

Արում պարտ եւ պատշաճ է ամենեցուն նմանողս իսկ լինել եւ զնոյն առնել. զի եթէ զառաւելութիւն

առաքինութեան եւ զհանձարոյ եւ զբախտի ունիցի որ,
եւ զԷրան եւս նոցին բաժանակիցս արասցէ եւ մերձա-
ւորացն եւս հաղորդեսցէ. զի թէ անարգք եւ աննշա-
նաւորք նոցա ծնանելիքն իցեն եւ կամ եթէ ազգատոհմն
նոցա տկար իցէ կամ թափուր ի ստացուածոց, զսոցս
արարան յաւելուցուն, եւ զնոսա ի փառաւորութիւնս եւ
յաւազութիւն հասուցանիցեն, որպէս յառասպելն եւ
ի գուսանական խաղան կայ, թէ որ երբեմն վասն ան-
տեղեակ իւրեանց ցեղին եւ ազգատոհմն լինելոյ, ի
ստրկութեան կացին, իբրեւ յայտ եղեն եթէ կամ զիւ-
ցազունք եւ կամ արքայորդիք իցեն, եւ յայնժամ եւս
առ հովիւն՝ զորս բազում ամս առ հարս ունէին, պա-
հեցին զընդերական խնաման¹⁶. որչափ եւս առաւել պարտ
եւ պատշաճ իցէ առ ճշմարիտ եւ առ ստոյգ հարսն
առնել: Քանզի շահ մեծաշահ հանձարոյ եւ առաքի-
նութեանց եւ ամենայն առաւելութեանց յայնժամ մա-
նաւանդ կթիցի, յորժամ եւ ընկերն եւս բազորդ եւ
բաժանորդ նոցին լինիցի:

Այլ որպէս նոցա՝ որ ի բարեկամութեանն եւ
յազգականութեան աւազադոյնք իցեն, հարկ է ընդ
խոնարհագոյնսն զուգական լինել, նոյնպէս եւ սոցա չէ
արժան տրտմել, յորժամ զբարեկամն կամ հանձարով,
կամ արարովք եւ կամ պատուովք քան զանձինս վերա-
գոյն տեսանիցեն: Յորոց բազումք կամ ցանգ տրանջն
եւ քրթմնջն, եւ կամ յանդիմանութեամբ յերեսս հար-
կանիցեն, մանաւանդ յայնժամ, յորժամ համարիցինն թէ
ունիցին ինչ՝ զորմէ կարիցեն ասել թէ վասն արբանե-
կութեան եւ վասն բարեկամութեան, իւրեանց վաս-
տակովքն արարին նոցա: Արդարեւ արժանի դսրովա-
նաց են, որ ցանդ զիւրեանց արբանեկութիւնն յիշեցու-
ցանիցեն. քանզի ի դէպ է զի նա՝ որում արարաւն, եւ
ոչ որ արարն զերախտին, յուշ ածիցէ:

Արդ որպէս աւազացն հարկ ի վերայ կայ խոնար-
հել եւ զեջանել ի բարեկամութեան, նոյնպէս եւ կրսե-
րացն սակաւիկ մի ինչ վերացեալ բարձրանալ: Քանզի

ուննք տաղտուկ զբարեկամութիւնն գործեն, այնու զի կարծեն իմն եթէ խոտեալ անարգին. որ այնմ միայն զիպիցի՝ որ արժանի արհամարհանաց զանձն հաշուիցի։ Օսոսա ոչ միայն բանիւք, այլ եւ արդեամբք իսկ պարտ եւ պատշաճ է յայսպիսի կարծեաց զերծուցանել։

Նախ՝ այնչափ ինչ արբանեկութիւն իւրաքանչիւր ումեք արժան է մատուցանել, որչափ ձեռնհասն իցես։ Արկրորդ անգամ, որչափ նա՝ զոր սիրեան, որում եւ օգնականն լինիս, տանել մարթայցէ։ Քանզի չես առտակ, թէպէտ եւ կարի ոք հոյակապ իցես, զամենայն բարեկամս քո ի մեծութիւնս եւ ի փառաւորութիւնս հասուցանել. որպէս եւ Սկիպիոն, թէպէտ եւ կարաց զՊ. Ռուտիլիոս ի բարձ բղեշխութեան մատուցանել, չեղեւ ձեռնհաս զՂ. ուկիոս զնորին եղբայր յայն պատիւ ամբառնալ։ Աւ եթէ կարող եւս իցես առնել ինչ ումեք, սակայն պարտ է ուշ ունել թէ զինչ ինչ նա կարիցէ տանել։ Յայնժամ պարտ եւ պատշաճ է զբարեկամութեանցն դատաստան առնել, յորժամ հասակքն զարդանայցեն եւ միտքն հաստատեալ պնդիցին։ Նա եւ ոչ հարկ ինչ ի վերայ կայ նոցա՝ որ ի տիս մանկութեան որսոց եւ գնդաց պարապէին, զայնոսիկ՝ զորս վասն ճարտար յիրսս այսոսիկ լինելոյ սիրէին, ի համար իւրեանց կարեւոր բարեկամացն խառնել։ Քանզի այսպիսի ինչ խնամն եւ դայեակքն եւ դաստիարակք վասն կանխութեան իրաւանց պահանջիցեն, զորս չէ պարտ անտես առնել, այլ այլով իմն օրինակաւ պաշտել։ Ապա թէ ոչ, չէ մարթ բարեկամութեանն կալ մնալ հաստատուն։ Քանզի աննման բարուցն՝ յօժարութիւնք աննմանք են, որոց աննմանութիւն քակէ զբարեկամութեանն միաբանութիւն. եւ ոչ այլ ինչ պատճառք իցեն, որոց վասն լաւք յուռեացն եւ յուրք լաւաց բարեկամ լինել չկարիցեն, այլ սոյն այս միայն զի ընդ նոցա բարսն եւ ընդ յօժարութիւն բազում խորոց եւ անջրպետութիւն ի միջի կայ։

Արի իսկ յիրաւի մարթ է զայս ինչ օրէնս կարգել վասն բարեկամութեանն, զի մի անչափ խնամքն՝ որ բազում անգամ եւ յաճախողոյնս լինին, խափանիչ մեծաշահ օգտութեանց բարեկամացն լինիցին։ Քանզի եւ ոչ, զի յառասպելն գարձայց, Նեոպտոզէմ¹⁷ զՏրովա

ցւոց քաղաքն կարէր առնուլ, եթէ 'Վիւհոմեգեայ' առ որում վարժեալն եւ հրահանգեալ էր, կամեր անսալ, որ բազում արտասուօք զնա կամեր արգելուլ¹⁸: Աւ բազում անգամ վասն մեծամեծ ինչ իրաց արժան է ի բարեկամէն ի բաց գնալ. զոր եթէ անտես առնել որ կամիցի, այնու զի անձուկ բարեկամին ոչ այնպէս զիւրաւ թողացուցանէ, այնպիսին ի բնէ իսկ տկար է եւ մեղկ, եւ վասն այնորիկ իսկ չէ պատշաճ ի բարեկամութիւն: Այլ յամենայնի պարտ է եւ զայն զոր ի բարեկամէն խնդրիցես, եւ զոր կամիցիսն թէ նա ի քէն խնդրիցէ, ածել զմտաւ:

ԻԸ

Արբեմն աղէտք անհնարինք ի վերայ հասեալ մեր բուն լինին մեղ զբարեկամութիւնն ի բաց թողուլ. (քանզի յիմաստնոցն ընտանութենէ ի հասարակաց բարեկամութիւն զբանս դարձուցանեմ): Չարիք բարեկամացն բազում անգամ եւ ի նոսին եւ յայլն եւս երեւին, բայց սակայն ծանականք նոցին ի բարեկամ անդր ընթանան: Ամին իրի իսկ զայսպիսի բարեկամութիւնս պարտ եւ պատշաճ է լուծանել եւ դուն ուրեք զնոսին ի կիր արկանել. բայց սակայն, որպէս Աստոն ասէր, ոչ վաղվաղակի եւ արագ արագ արժան իցէ խզել եւ ի բաց ընկնուլ, այլ որպէս զհանդերձան որ քակիցէ, այնպէս մեղմով իմն եւ առ սակաւ սակաւ լուծանել զբարեկամութիւնն, եթէ ոչ անհնարին ինչ ապիրատութիւն զիպեալ իցէ, որպէս զի չիցէ ի դէպ եւ վայելուչ, մանաւանդ թէ եւ ոչ հնարաւոր ինչ չթողուլ զայն վաղվաղակի:

Իսկ եթէ բարք եւ յօժարութիւն բարեկամացն փոփոխեալ ինչ իցեն, որպէս բազում անգամ եւ յաճախաւ դոյնս զիպիցի, եւ կամ յընկերհաշտութեան իրս բաժին եւ չմիաբանութիւն կայցէ, (քանզի որպէս եւ ասացին իսկ, ոչ զիմաստնոցն ինչ, այլ զհասարակաց բարեկամութենէ խօսիցիմ,) յայնժամ բազում զգուշութեան պէտք են, զի մի յորժամ բարեկամութիւնն լուծանիցի, յանհնարին թշնամութիւն դառնայցէ: Քան-

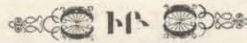
զի չեք ինչ քան զայն ամօթոյ եւ ծանակութեան, յոր-
ժամ ընդ նմա՝ ընդ որում բազում ընդելական սիրով
կեցեալ իցես, առնիցես մարտ պատերազմի: Ի բարե-
կամութենէ Առ. Պոմպէի վասն իմ մեկնեցաւ Սկի-
պիոն, որպէս դուք խկ ինքնին գիտէք. այլ վասն չմիա-
բանութեանն՝ որ յընկերհաշտութեանն էր, եւ ի Մետե-
ղեայ եւս՝ ի մերմէ ընկերէն հեռանայր: Օքրկոսին եւս
բազում զգօնութեամբ զործեաց, ճոխութեամբն եւ ոչ
սաստիկ ինչ դառնութեամբ ոգւոյ:

Վասն որոյ պարտ եւ պտոշած է նախ փոյթ յան-
ձին ունել, զի մի չմիաբանութիւն ինչ ի բարեկամացն
միջն լինիցի. եւ եթէ սոյնպիսի ինչ գիպիցի, շեջեալ
միայն բարեկամութիւն, եւ ոչ եթէ բնաւին ջնջեալ
թուիցի: Աւ այնմ եւս արժան է ուշ ունել, զի մի յան-
հնարին թշնամութիւնս բարեկամութիւնք փոխեցին,
յորոց կռիւք եւ անէծք եւ թշնամանք ծնանիցին: Աթէ
թեթեւագոյն ինչ թշնամանքն իցեն, հարկ է այնմ տա-
նել, վասն մեծարանաց առաջին բարեկամութեանն. որ-
պէս զի նա՝ որ զթշնամանսն ածէ, եւ ոչ որ զայն կրի-
ցեն, պարտաւոր գտանիցի: Ամենայն չարեացս այսոցիկ
եւ տառապանաց այս միայն զգուշութիւն է եւ սոյն դար-
ման, մի վաղվաղակի եւ խառն ի խուռն զոք սիրել, եւ
մի զչարժանաւորն սիրել:

Այլ արժանաւորք բարեկամութեան նորա են՝ որ
զպատճառսն՝ որ վասն սիրիցինն, բովանդակեալ ունի-
ցին: Արդարեւ այսպիսի ինչ սէր դուն ուրեք գտանիցի:
Օի ամենայն ինչ որ երեւելին եւ պայծառագոյնէ, դուն
եւ անօր եւս իցէ. եւ չեք ինչ գժուարին քան զգտա-
նել այնպիսի ինչ՝ որ կատարեալ ամենեւին յիւրում ազ-
գի իցէ: Սակայն բազումք եւ ի մարդկեղէն իրս զայն
միայն լաւ համարին, որ շահաւէտն եւ արդիւնաշատ
իցէ. եւ ի բարեկամացն՝ զնոսին առաւել սիրեն, որպէս
ընդ անասունսն առնեն, յորոց յուսացեալ ակն ունին
եթէ բազում օգտութիւնս գտանիցեն: Աւ այնպէս չու-
նին զայն գեղեցիկ եւ զընտարոյս բարեկամութիւն՝ զոր
վասն նորին լաւութեանն արժան է խնդրել. եւ ոչ
յիւրեանց անձանց կարեն առնուլ ի միտ, թէ քանիօն
եւ որպիսի զօրութիւն այնր բարեկամութեան իցէ:

Քանզի ոչ վասն այնորիկ ինչ իւրաքանչիւր որ զիւր անձնն սիրէ, զի փոխարէնս յանձնէ իւրմէ վասն իւրոյ սիրոյն պահանջիցէ, այլ զի ի բնէ իսկ իւրաքանչիւր որ իւրում անձինն սիրելի է: Աթէ ոչ եւ բարեկամն եւս սոյնպիսի ինչ սիրով սիրիցի, չգտանի ուրեք բարեկամ ճշմարիտ: Օ՛ր է իսկ նա իբրեւ երկրորդ որ նոյն: Աւեթէ եւ յանասունս եւս սոյնպիսի սէր երեւիցի, որպէս ի թռչունն եւ ի զեռուն զօղակս, ի մարդընդել եւ ի վայրենի գազանս, որ նախ զանձինս սիրեն, քանզի ամենայն շնչաւորք այսպիսի բարս ընդաբոյսս բարոյածինս ունին. երկրորդ անգամ զի խնդրեն եւ ցանկան յարել ի մի յիւրեանց ազգէն եւ ի նմանոյ, զոր եւ բազում յօժարութեամբ առնեն, նմանեալք իմն սիրոյ մարդկան. որչափ եւս առաւել ի դէպ եւ պատշաճ իցէ զի եւ մարդիկ այսպիսի ինչ բարս ունիցին, որ անձամբ զանձինս սիրեն եւ խնդրեն եւս զայլ որ՝ ընդ որում այնպէս զօգեալք խառնիցին, որպէս զի յերկուցն մի ինչ յօրինեալ կազմիցի:

Այլ բազումք եւս իմն անպատեհս, չասացից անամօթադոյնս, այնպիսի բարեկամն ցանկան ունել, որպիսիք որ ինքեանք չկարիցեն լինել. զոր բարեկամացն չտայցեն ինչ, զայն ի նոցանէ առնուլ ցանկան. այլ պարս եւ պտտաճ է զի նախ ինքն լաւ եւ առաքինի լինիցի, եւ յայնժամ ապա իւրոյ նմանեացն ելանիցէ ի խնդիր: Յայսպիսեաց միջի արդի ճառեալ պնդութիւն բարեկամութեան մարթի հաստատել. յորժամ բարեսէր մտօք գիրկընդխառն ընդ միմեանս մարդիկն լինիցին, եւ նախ ցանկութեանցն՝ որոց այլք ի հարկի կան, գեր ի վերոյ լինիցին. երկրորդ անգամ՝ յիրաւունս եւ յարգարութեան վայելիցեն, եւ զամենայն ինչ վասն միմեանց յանձն առնուցուն, եւ զվայելուչսն եւ զուզիղս եւեթ յիրերաց խնդրիցեն, եւ ոչ միայն պաշտիցեն եւ սիրիցեն զմիմեանս, այլ եւ բազում պատկառանօք մեծարիցեն: Քանզի զբազմապայծառ զարդ վայելութեան բարեկամութեանն բառնայ, որ զպատկառանս ի նմանէ ի բաց

բառնայցէ : Մասն որոյ կարի վնասակար նոցա մոլորութիւնն է, որ կարծիցենն թէ համարձակ իցէ նոցա ի բարեկամութեան զամենայն չարիս եւ զանօրէնութիւնս անխտիր գործել : Անդստին ի բնութենէ շնորհեալ է բարեկամութիւն օգնական եւ զօրակիզն առաքինութեան, եւ ոչ եթէ ընկեր եւ զովողակից չարութեան . զի որովհետեւ չէ կարող առաքինութիւն միայն առանձինն, այնոցիկ՝ որ բարձրագոյնքն եւ մեծամեծք իցեն՝ հասանել, միացեալ եւ միաբանեալ ընդ այլում՝ հասանիցէ . եւ եթէ կայցէ ինչ այսպիսի միաբանութիւն յոմանց միջի, եւ կամ լեալ երբեք իցէ, եւ կամ թէ լինիցի, կարի ազնուագոյն եւ երանելի եւ քան զամենայն ինչ օգտակարագոյն մարդիկէն բնութեան զայն համարել է :

Սոյն այս միաբանութիւն է՝ որ զամենայն ինչ բովանդակեալ ունիցի, զոր մարդիկ արժանի ցանկանալոյ հաշուիցին, զվայելութենէ ասեմ եւ զվառաց, եւ զոգւոցն հանդարտութենէ եւ զքաղցրութենէ . զի յորժամ սոքա մօտ իցեն, երանելի են կեանք, եւ առանց սոցա չկարեն լինել այնպիսիք : Աւ քանզի այն կարի մեծ եւ քան զամենայն ինչ ազնուագոյն է, եթէ հասանել այնմ կամիցիմք, պարտ է առաքինութեանցն պատկառ կալ . զի առանց այնր ոչ զբարեկամութիւնն, եւ ոչ այլ ինչ՝ որում ցանկանայցեմք, կարեմք ստանալ : Իսկ եթէ զառաքինութեամբ որ անփոյթ արարեալ անցանիցէ, եւ համարիցի թէ ունիցի բարեկամս, յայնժամ ի միտ առեալ ծանիցէ, թէ վրիպեալ է, յորժամ անհնարին ինչ զիպօք բռնագատիցի զփորձ առնուլ :

Յայն սակս (քանզի յաճախագոյնս պարտ է երկրորդել) ի դէպ եւ պատշաճ է նախ քաջ դատել եւ ապա սիրել, եւ ոչ յետ սիրելոյն դատաստան առնել : Այլ որպէս ի բազում իրս անհոգութեամբ կրեմք պատիժս, նոյնպէս առաւել եւս յընտրելն զբարեկամս եւ ի մեծարել : Քանզի թեւր իմն եւ խոտորնակ խորհրդովք վարիմք, եւ ընդունայնաջան լինիմք . զոր արդելու մեզ հին առակն : Օ ի շաղկալք պատեալք աստի եւ անտի բազմաժամանակեաց ընտանութեամբ կամ երախտեօք, յորժամ դժկամակութիւն ինչ հասանիցէ մեզ կրել, անդէն վաղվաղակի զբարեկամութիւնն լուծանեմք :

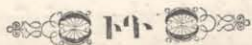
Դմին իրի որչափ մեծ եւ կարեւոր իրքն իցեն, նոյնչափ եպերելն նոցին անհոգութիւն է: Քանզի յիրս մարդկեղէնս մի միայն է բարեկամութիւն, զորմէ ամենեքին վկայեն եթէ բազում պիտանութիւն եւ օգուտս ունի: Բազումք զառաքինութիւն զսրովն եւ ցոյցս իմն եւ պարծանս համարին. եւ կէսք զմեծութիւն անգոսնեն, որոց՝ քանզի սակաւութն շատանան, լոկ եւ անհանդերձ կերակուրք եւ զոյցն սպասք բաւական են: Կա եւ զպատիւն եւս՝ որոց ոմանք անհնարին տենջանօք վառեալ ցանկանան, բազումք այնպէս իմն խոտեն եւ անարդեն, զի քան զամենայն ինչ ընդունայն եւ չնչեւ նազոյն զայն համարին. սոյնդունակ եւ զայլ եւս ազգի ազգի իրս՝ որ ոմանց սքանչելի եւ զարմանալի թուիցին, բազումք են որ առ ոչինչ գրեն: Բայց սակայն զբարեկամութենէ ամենեքին իսկ զնոյն ինչ կարծիս ի մտի ունին. եւ նոքա որ միջամուկք յընկերհաշտութիւնն իցեն, եւ նոքին որ ազգի ազգի տեղեկութեանց եւ հրահանգաց պարապիցեն. նաեւ նոքին՝ որոց զերծեալ ի բազմաթախանձ զբօսանաց՝ զերեանց իրս վճարիցեն. դարձեալ եւ նոքա եւս՝ որ անձնատուրք ի փափկութիւնս իցեն, համարին իմն եթէ չեցեն ինչ կեանք առանց բարեկամութեան, թէ միայն կամիցին ազատութեամբ կեանս կեալ: Քանզի չգիտեմ զեւրդ սպրդեալ մտանէ բարեկամութիւն ի վարս ամենայն մարդկան, եւ չառնու յանձն թէ չափ ինչ հասակաց անմասն ի նմանէ գտանիցի:

Թէպէտ եւ յայնպիսի ինչ դաժանութիւն եւ յանազորունութիւն հասեալ իցէ ոք, զի ի մարդկանէ փախչիցի եւ զնոսին խոտիցէ, որպէս զՏիմոնէ՝¹⁹ ումեմնէ աւսեն՝ թէ այսպիսի ոք լեալ իցէ յԱթենացւոց քաղաքի, բայց սակայն չէ նմա հնար չինդրել զոք, որում զժանկարեր թոյնս իւրոյ դաժանութեանն ի բաց թափիցէ: Այլ յայնժամ աւելագոյն կարիցեմք խելամուտ այսմ լինել, եթէ զմի ոք ի մէջ՝ ի բազմամբոխ բազմութենէ անտի մարդկան դիքն ի բաց բառնայցեն, եւ եղեալ յառանձինն ինչ վայրի, շնորհիցեն նմա

անդէն զլիութիւն եւ զյաճախութիւն ամենայնի՝ որոց մարդիկն ցանկանան, բայց միայն չտացեն թոյլ յիւրոց նմանեացն զոք տեսանել: Եւ որ այնպէս խիստ եւ երկաթի իցէ, որ կարիցէ այնմ կենաց ժոյժ ունել. ոչ ապաքէն զվայելութիւն ամենայն փափկութեանց հանցէ ի նմանէ միայնութիւնն:

Եւր ճշմարիտ է այն՝ զոր Արքիա Տարենտացի²⁰, որպէս ինձն թուի, սովոր էր ասել, զոր եւ մեր ծերքն յիշատակէին յայոց ծերոց ուսեալք: Այթէ որ վերացեալ բարձրացեալ ի բարձրաբերձ բարձունս երկնից, պշուցեալ նայեր ընդ բնութիւնս աշխարհի եւ զմեծապայծառ վայելութիւն աստեղացն նշմարէր, թերեւս չլինէին ինչ նմա քաղցր եւ հեշտական ամենայն զարմանալիքն. իսկ եթէ էր որ ի միջի՝ որում զայն պատմէր, կարի քաղցրագոյն լինէր: Այսպէս բնութիւնն չախորժէ զմիայնութիւն, եւ ցանդ իբրեւ ի նեցուկ ինչ առ այլ որ յենու, որ ի կարի մտերիմ բարեկամն կարի հեշտական է:

Այլ թէպէտ եւ այնչափ նշանօք յայտ առնէ բնութիւն զոր կամիցին եւ ինդրիցէ եւ ցանկանայցէ, սակայն չգիտեմ զիւրդ խրանամք եւ զլսելին խնուցումք, եւ յորժամ ի նմանէն խրատիցիմք՝ չլսեմք յօժարութեամբ: Քանզի բազմաստիկ եւ բիւրազի է բարեկամութեանն պիտանութիւն, եւ բազում պատճառք կասկածանաց եւ դառնութեան ընծայանան, յորոց փախչել եւ վնասին ի բաց բառնալ եւ նոցին տանել գործ իմաստութեան է: Բայց սակայն պարտ եւ պատշաճ է զայն դառնութիւն բառնալ ի միջոյ, զի ճշմարտութիւն եւ հաւատարմութիւն կայցեն մնայցեն ի բարեկամութեանն: Քանզի բազում անգամ հարկ ի վերայ կայ խրատել զբարեկամն եւ կշտամբել. եւ նմա արժան է առնուլ յանձն բարեկամութեամբ, յորժամ բարեւէր մտօք լինիցի: Այլ չգիտեմ զիւրդ ճշմարիտ իցէ այն՝ զոր ընտանի բարեկամն իմ՝ ի խաղուն անդ Անդրիացւոյն²¹ ասաց.

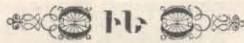
ԱՐԲԱՆԵԿՈՒԹԻՒՆ՝ ԲԱՐԵԿԱՄՍ ԵՒ ԸՇՄԱՐՏՈՒԹԻՒՆ
ԱՏԵԼՈՒԹԻՒՆՍ ԾՆԱՆԻ:

Օսանրատաղտուկ եւ դժնդակ է ճշմարտութիւն՝ եթէ
ատելութիւն ի նմանէ ծնանիցի, որ թոյն դառնաթոյն
է բարեկամութեան . այլ մեծարանք առաւել եւս դժըն-
դակագոյնք են՝ որ յանցանացն ներիցեն, եւ տացեն թոյլ
բարեկամացն դահավէժ դարահոս լինել : Այլ քան զա-
մենայն յանցանս մեծագոյն նորա յանցանքն են՝ որ զճըշ-
մարտութիւնն անդոսնիցէ, եւ մեծարանօք ի չար անդր
գլորիցի : Աւ արդ պարտ եւ պատշաճ է բազում փոյթ
յանձին ունել, նախ զի մի ծանր եւ տաղտկալի խրատքն
լինիցին . երկրորդ անգամ՝ զի յանդիմանութիւնքն ա-
ռանց թշնամանաց իցեն . իսկ ի մեծարանսն (քանզի
Տերենտեայ բանիւքն յօժարագոյն պաշտիւք) հեղ եւ
համբոյր բարք մօտ կայցեն, եւ սուտակասպասութիւն՝
որ օգնական եւ ձեռնտու է համօրէն չարեաց, ի բացեայ
եւ մեկուսի . զի այն՝ ոչ բարեկամի միայն, այլ եւ ոչ
ազատի ումեք արժանաւոր եւ վայելուչ է : Քանզի
այլազգ ընդ բռնաւորի եւ այլադուռնակ ընդ բարեկամի
կեանս վարեմք :

Բայց որոց լսելիքն փակեալ ճշմարտութեանն իցեն,
եւ չկարիցեն ի բարեկամէն զճշմարտան լսել, պարտ է
զնոցա փրկութենէն հատանել զոյս : Քանզի ի մէջ յա-
ճախագոյն բանից Աստուծի եւ այս եւս կարգեալ կայ թէ
Թշնամիք անագորոյնք, քան զայնս ի բարեկամաց որ քաղ-
ցրագոյնքն երեւիցին, աւելագոյն երախտիս գործեն . զի
նոքա ցանդ զճշմարտան ասեն, իսկ սոքա՝ եւ ոչ ուրեք :
Աւ եւս իմն անպատեհագոյն այն է, զի որ խրատիցինն՝
ընդ այն որ տաղտուկն իցէ, չտաղտկանան, եւ որ չիցէն
տաղտկալի, ընդ այն կարի տաղտկանան : Շնեղին ինչ եւ
չտառապին վասն յանցանացն զոր յանցանեն, այլ յոր-
ժամ կշտամբիցին, վաղվաղակի ըմբոստանան եւ դժկա-
մակ եւս լինիցին . որոց պարտ եւ պատշաճ էր ընդ յան-
ցանսն արամել եւ արել, եւ ընդ յանդիմանութիւնսն
ուրախ լինել :

Եւ արդ որպէս ճշմարիտ բարեկամաց է զմիմեանս խրատել, եւ միումն համարձակութեամբ եւ առանց ինչ խիստ եւ դառն բանից զայն առնել, եւ միւսումն մտազիւրութեամբ ընդունել, եւ ոչ զիմադարձ ինչ եւ բանընդդէմ լինելով, սոյնդունակ պարտ եւ պատշաճ է համարել այնպէս, թէ ի բարեկամութեան շնորհ ինչ ակտ ժանտազոյն քան զսուտակասպասութիւն եւ զփազաքշանս եւ զողորմանս. թէպէտ եւ բեւր եւ ազգի ազգի անուամբ պարտ էր յայտ առնել զայս բիծ թեթեւամիտ եւ խաբեբայ մարդկան, որ զամենայն ինչ ըստ կամաց եւ ոչ ըստ ճշմարտութեան խօսիցին: Այլ որպէս ամենայն իրաց կեղծիք կարի վատթարագոյն է, քանզի կամակորէ իմն զճշմարտութիւնն եւ չտայ թոյլ այնմ խելամուտ լինել, սոյնպէս եւ ընդ բարեկամութեանն սաստիկ կռուի. զի ջնջէ իմն եւ ի բաց կորուսանէ զճշմարտութիւն, առանց որոյ անուն բարեկամութեանն չունի ինչ զօրութիւն: Օ՛ի եթէ բարեկամութեանն զօրութիւն յայն հաստատեալ իցէ, զի ի բազում ոգւոց մի ոգի եւեթ կազմիցի, զկարգ մարթ իցէ այնմ լինել, եթէ եւ ոչ ի միումն ցանդ եւ միշտ մի ոգի եւեթ գտանիցի, այլ պէսպէս եւ փոփոխական, մանաւանդ թէ եւ բազմապատիկ իսկ:

Քանզի զինչ ինչ յեղձեղուկ եւ խոտորնակ քան զողբի այնր կայցէ, որ ոչ ըստ մտաց միայն այլ եւ ըստ դիմաց եւ ըստ ակնարկելոյ այլոց շքշքիցի:

ՈՒՐԱՆԱՅՅԷ ՈՔ, ՈՒՐԱՆԱՄ. ԱՍԻՅԷ ԱՅՈ, ԱՍԵՄ ԵՒ ԵՍ. ՔԱՆՁԻ ՁԱՅՍ ԻՆՁ ԵԴԻ Ի ՄՏԻ ԻՄՈՒՄ ԱՄԵՆԱՅՆԻ ՈՂՈՔԱՆՕՔ ՀԱՒԱՆԵԼ.

որպէս նոյն Տերենտիոս ասաց, այլ առեալ զերեսս Վնաթոնի: Օայսպիսի բարեկամութիւն ի կիր արկանել ամենեւին թեթեւութեան է: Իսկ եթէ բազումք Վնաթոնի նմանագոյնք իցեն, աստիճանօքն եւ բախտիւ եւ համբաւով բարձրագոյնք, այնպիսեացն սուտակասպասութիւն կարի դժնդակագոյն է, այնու զի եւ ճոխութիւն եւս յընդունայնութիւնն յաւելուն: Նայց սակայն մարթ

իսկ է այնպէս զուտակասպաս բարեկամն ջանիւք եւ հոգաբարձութեամբ ի ճշմարտէն ընտրել, որպէս զայլ ամենայն իրս պաճուճեալս ընտրիցեմք: Աւ տխմարաց եւս եւ տգիտաց կարի դիւրին է ընտրել եւ կալ ի վերայ թէ որչափ ինչ ընդհատ իցէ դռեհիկն, այսինքն թեթեւամիտն եւ սուտակասպաս, ի հաստատնոյն եւ ի հաւատարմէն, եւ յայնմանէ՝ որ զճշմարտն խօսիցի: Արպիսի բանս ողորքս բարբառէր սակաւիկ մի յառաջագոյն Ա. Պապիրիոս բզեշի ի լսելիս ժողովուրդեանն, յորժամ կամէրն օրէնս դնել վասն զաւանդակութիւնն միւսանդամ հաստատելոյ. հաւանեցուցաք զժողովուրդն չլինել ձեռնամուռն յայնպիսի ինչ: Այլ շատցից ինչ զանձնէ, իսկ զԱլիպիոնեայ խօսեցայց կամակարագոյնս. որչափ ինչ նորա ցածութիւնն էր, որպիսի շքեղութիւն ի բանն, որպէս զն զօրաւար աղղին Հռոմոց մանաւանդ եւ ոչ ընկեր եւ քաղաքացի ասէր որ: Այլ դուք իսկ անդէն մօտ էիք, եւ ճառքն առ ձեռս կան: Այսպէս օրէնք ժողովուրդեան՝ ժողովուրդեան վճռովքն մերժեցան: Այլ դարձայց եւ առ իս. յիշէք իսկ եթէ ի բզեշտութեան Ա. Մաքսիմեայ եղբօր Ալիպիոնի եւ Ղ. Մանկինեայ, որչափ ինչ հաճոյ ուսակին լինէին օրէնք Ա. Ղիկինեայ Արասեայ, զոր վասն քրմութեան կարգէր. քանզի ընտրութիւն ընկերաց քրմացն յիշխանութիւն ժողովուրդեանն ապաստան լինէր: Սոյն այս այր նախ սկիզբն առնէր դառնալոյ ի ժողովուրդն կոյս յորժամ հրապարակախօսն լինէր: Բայց սակայն զնորա հաճոյական բանսն՝ կրօնք զիցն անմահից զիւրեաւ իմն յաղթէին մերով պաշտպանութեամբ: Աւ այն յիմում հազարապետութեան գործեցաւ, հինգամեայ ժամանակօք յառաջագոյն քան զժամանակս իմոց բզեշտութեան: Ամին իրի իսկ առաւել արդեամբք քան իմով ինչ ճոխութեամբ գտին իրքն պաշտպանութիւն:

Ի.Օ.

Եթէ ի տեսիլս թատերց, այս ինքն ի ժողովս ժողովրդոց, ուր բազում տեղեր կցկցեալք եւ ստուերականք են, եւ ճշմարտութիւն եւս զիւր գորութիւն ունիցի, յորժամ յայտնիցին եւ մեկնիցի, զինչ ինչ ի բարեկամութեանն արժան իցէ լինել, որ ամենեւին իսկ եւ բնաւին ի կշիռս ճշմարտութեանն կշռի. յորում, որպէս ասենն, եթէ ոչ բաց զսիրտն դտանիցես, եւ զքո եւս ցուցանիցես, չգտանիցի ինչ հաւատարիմ եւ ոչ ստոյգ ինչ եւ հաստատուն. չկարիցես սիրել զքք եւ ոչ սիրել ռւմեք լինել. քանզի չես ինչ տեղեակ թէ որչափ ինչ ճշմարտութեամբ այն լինիցի: Սուտակասպասութիւնն թէպէտ եւ վնասակար իցէ, չկարէ մեզանչել ումեք բայց այնմ՝ որ զայն բնդունիցի, եւ նովին ուրախ լինիցի. որով յայտ է եթէ նա միայն մտադիւրադոյն լսիցէ մարդահաճոյիցն եւ սուտակասպասաց՝ որ զիւր անձնն սիրիցէ, եւ անձամբ զանձն կարի իմն զրդիցէ եւ գգուիցէ:

Արդարեւ սիրէ զանձն առաքինութիւն, քանզի կարի քաջ զանձն ճանաչէ, եւ դիտէ հաւաստեալ թէ որչափ ինչ սիրելի իցէ: Բայց ես ոչ եթէ զառաքինութեանէ այժմ խօսիցիմ, այլ զկարծեաց առաքինութեանն, քանզի բազումք ոչ այնչափ առաքինաւորք ցանկան լինել, որչափ այնպիսիք երեւել: Օայսպիսին սուտակասպասութիւն ուրախ առնէ. որոց եթէ մատուցանիցին բանք ինչ պաճուճեալք, զանտի ճառան զայնոսիկ համարին վկայութիւն անձանցն գովութեան: Այսպէս ինչ այն բարեկամութիւն, յորժամ մին չկամիցի զճշմարտան լսել, եւ մեւնն ի ստել կազմ կայցէ: Աս եւ ոչ ի ծաղր ինչ ածէին զմեզ ի տեսիլս խաղուց փաղաքշանք սեղանաբոյծ մարդկան, եթէ չգտանէր ի նոսին զօրական անապարծ եւ անձնդով²²:

Ո՞՞ ԵՊԵՔԵՆ ԻԵՅ ԻՅԶ ԸՆՈՐՀԵԿԱԼՈՒԹԻՒՆ ԻՆՏՈՒՍՅԵ ԻՅԶ ԹԵՅԻՍ:

Շատ իսկ էր տալ պատասխանի, թէ արդարեւ շնորհակալութիւն մեծ մատուցէ, այլ նա անբաւս եւ անչափս ասէ: Անապաղ աճեցուցեալ ստուարացուցանէ սուտակասպասն զայն ինչ՝ զոր նա՝ զորոյ զմիտն կամիցի հաճել, կամի թէ մեծ իցէ:

Նմին իրի թէպէտ եւ այն հրապուրիչ ընդունայ-
 նութիւն առ նոսա միայն մուտ գտանիցէ որ նմին կեր
 արկանիցեն եւ զնոյն հրաւիրեալ կոչեցեն. բայց սակայն
 եւ զհաստատունսն եւս պարտ է խրատել, այնմ իմն
 ցանգ ուշ ունել, զի մի նենգաւոր սուտակասպասութիւն
 յանկարծակի ի վերայ հասեալ զնոսին ըմբռնիցէ: Քան-
 զի չեք որ չտեսանիցէ զյայտնի սուտակասպանս, բայց
 նա միայն որ կարի որ թանձրամիտ իցէ: Այլ զի մի նեն-
 գաւորն այն եւ խորամանկ գաղտ սպրդեալ մտանիցէ,
 բազում զգուշութեան եւ յաճախադոյն փութոյ պէտք
 են: Քանզի չէ ինչ զիւրին զայն ճանաչել. բազում ան-
 գամ մինչ հակառակն կայցէ, ողորէ. եւ է ուրեք զի այն-
 պէս իմն ցուցանէ թէ ընդ հակառակս մտեալ եւ ի կոխ
 յարուցեալ իցէ. սակայն եւ այն դործ սուտակասպա-
 սութեան է. յայն սակս վաղվազակի տայ ձեռս եւ առ-
 նու յանձն զպարտութիւն. զի որ նորա փաղաքշանօքն
 խարիցի, կարի կորովի մտօք զանձն համարիցի: Այլ զի
 մի այն գիպիցի՝ պարտ եւ պատշաճ է ցանդ սկել եւ հա-
 նապազ զգոյշ լինել. որպէս եւ յԱպիկղերն կայ թէ
 ՔԱԶ ԻՍԿ ԶԱՂ ԵՒ ԾԱՆԱԿ ԱՐԱՐԷՔ ԱՅՍՕՐ ԱՌԱԶԻ ԻՄ
 ԶԱՄԵՆԱՅՆ ԳՈՒՍԱՆԱԿԱՆ ԾԵՐՍ ԱՆՄԻՏՍ:

Օ՛ի եւ յառասպելն եւս քան զամենայն կերպա-
 րանս անմտադոյն՝ կերպարանք ծերոց աղճատելոց եւ միա-
 մտաց է: Այլ չգիտեմ զիւրի ի բարեկամութենէ արանց
 կատարելոց, այս ինքն իմաստնոցն (զայնմ իմաստութե-
 նէ ասեմ, որում մարդիկ կարիցեն հասանել) ի թեթե-
 ւագոյն բարեկամութիւն ճառքս խոտորեցան: Թէ այն-
 պէս իցէ, զարձցուք անդրէն ի մեր բանս, եւ զնոյն բո-
 վանդակեցուք:

ՈՒ

Առաքինութիւնն, Փաննիոս եւ Մուկիոս, առաքի-
 նութիւնն ինքնին ի գլխովն բարեկամութեանց սուխթ
 լինի, եւ զնոսին պահէ. քանզի ի նմա իսկ է միաբա-
 նութիւն ամենայն իրաց, ի նմին հաստատութիւն, ի նմին
 անմեղկութիւն, որ յորժամ յայտ զանձն առնիցէ, եւ
 զիւր մեծապայծառ լոյսն ցուցանիցէ, եւ յայլսն եւս զնոյն

Հայեցեալ տեսանիցէ, երթայ մօտ ի նա եւ ընդ նմին
գիրիւնդխառն լինի, որով նոցա սէրն եւ բարեկամութիւն
վառեալ բորբորի. քանզի եւ երկոքին եւս ի սիրելոյ
անուանին: Իսկ սիրելն չէ այլ ինչ, բայց միայն խնամ
ունել այնմ՝ զոր սիրենն, առանց ինչ կարօտութեան եւ
առանց օգտութիւնս խնդրելոյ: Սակայն եւ օգուան եւս
ի բարեկամութենէն ծաղկեալ բղետէ, թէպէտ եւ չիցես
պնդեալ զնորին զհետ: Սոյնպիսի ինչ գլխով մեք ի մե-
րում պատանեկութեան զհինօրեայ ծերսն զայնոսիկ զՎ.
Պաւղոս, զԿատոն Արեց, զՍ. Վաղղոս, զՊ. Նազնիկ, եւ
զՏի. Վրակքոս զաներ Ակիպիոնեայ, սիրեցաք: Այլ սոյն
այս առաւել յայտնադոյն ի մէջ զուգականաց, որպէս
յիմ եւ ի Ակիպիոնեայ, ի Ղ. Փուրիոսի եւ ի Պ. Ռուպի-
ղեայ եւ ի Սպ. Մուսմիոսի միջի երեւիցի: Սոյնգունակ եւ
մեք ծերքս պատանեացն սիրով ուրախ լինիմք. որպէս
ձեր եւ Ս. Տուբերոնի սիրովն: Նոյնպէս եւ Ս. Հռուտի-
ղեայ պատանոյ, եւ Ա. Վ իրգիներայ մանկան ընտանու-
թիւն կարի զիս ուրախ առնէ: Քանզի այս ինչ պայման
է կենաց եւ բնութեան մերոյ, զի ազգի ազգի աիք հա-
սակաց զմիմեանս յաջորդիցեն. այլ առաւել ցանկալի
այն է, զի ընդ զուգականաց՝ ընդ որս զլոյսն տեսեր, եւ
ի վախճան կենաց հասանիցես:

Այլ քանզի անկայականք եւ անհաստատականք են
իրք մարդկօրէնք, պարտ եւ պատշաճ է մարդկան սէր ընդ
միմեանս ունել: Օ՛ր ի բառեալ սիրոյ եւ խնամոց, ամե-
նայն քաղցրութիւն ի կենաց մարդկան ջնջեալ կորու-
սեալ է: Թէպէտ եւ վաղ բարձաւ յինէն Ակիպիոն, սա-
կայն կեայ, եւ ցանդ կեցէ. քանզի զնորա զառաքինու-
թիւնն սիրեցի՝ որ շեջաւ իսկ ոչ: Այլ իմոց աչաց միայն
առաջի կայ, որ միշտն նմա մօտ էի, այլ եւ յետնոցն եւս
անուանի եւ բարենշան լինիցի: Չգտանիցի որ որ մե-
ծամեծ ինչ իրս կամիցի վճարել, եւ չհամարիցի եթէ
պարտ իցէ նմա զնորին յիշատակ եւ զպատկեր իւր առ-
աջի գնել: Արդարեւ իսկ յազգի ազգի իրս՝ զորս բախան
եւ կամ բնութիւն ինձ ետուն, չեք ինչ զոր ընդ Ակիպիո-
նեայ բարեկամութեանն կարիցեմ կշռեալ համեմատել:
Ի սմին վասն ընկերհաշտութեանն հաւանութիւն, ի
սմին խորհուրդք զառանին իրաց. ի նմա բազում հան-

զիստս ուրախարարս դտի: Աւ ոչ փոքու ինչ իւիք, որ-
 չափ յիշեմն, դժկամակ զնա արարի. չէ իմ լուեալ ի
 նմանէ ինչ մի ի չախորժականացն: Մի տուն էր մեր եւ
 կերակուր նոյն, եւ այն հասարակաց: Ոչ միայն ի զի-
 նուորութեանն, այլ եւ ի պանդխտութիւնս եւ ի զբօ-
 սանս շինից եւ ազարակաց ցանգ ի միասին էաք:

Այլ զինչ զփութոյն յուսումն եւ ի ծանօթու-
 թիւն ազգի ազգի իրաց ասիցեմ, յորում հեռացեալ յա-
 չաց ամբոխին, զբնաւ ժամանակս մեր դատարկս անցու-
 ցաք: Աթէ յուշարար յիշատակք իրացն այնոցիկ ընդ
 նմին բարձեալ կորնէն, չկարէի ժոյժ ունել անձիոյ առն
 ընտանւոյ եւ ջերմաջերմն սիրելոյ: Բայց սակայն չեն
 ինչ շեջեալ եւ կորուսեալ. մանաւանդ թէ աճեալ սնանին
 ցանկորդն խորհրդովք եւ յիշատակօք: Աւ եթէ զրկեալ
 եւս յայնցանէ գտանէի, սակայն բազում սիրփութիւն
 հասակ ծերութեան իմոյ ինձ մատուցանէր. քանզի չէ
 ինձ մարթ բազում ժամանակս սովին անձկով անձկարէկ
 լինել: Իսկ որ ինչ սակաւ ժամանակեայն է, պարտի եւ հան-
 դուրժական եւս լինել, թէպէտ եւ մեծ եւս իցէ:

Օայս ինչ զբարեկամութենէ կարէի ասել: Այլ
 թեղադիր ձեզ լինիմ, զի այնպիսի մեծարոյ կարծիս զա-
 ուարինութենէ ունիցիք, քանզի բարեկամութեանն չէ
 մարթ առանց նորա լինել, որպէս զի քան զնա այլ ինչ
 չհամարիցիք պատուականագոյն քան զբարեկամութիւն:

12007

0024616

2013

